

Karadeniz'de Hoca Olmak

Hatıralara Yansıyan Yönleriyle
Yakın Dönemde Dinî Hayat

EDİTÖR

Doç. Dr. Selim DEMİRCİ

Trabzon Kitaplığı: 6
Geleneksel Kültür Dizisi: 2

Yayın Koordinatörü
Erdem Zekeriya İSKENDEROĞLU

Yayın Danışmanı
Emre GÜLSEVER

Karadeniz’de Hoca Olmak
Hatıralara Yansıyan Yönleriyle
Yakın Dönemde Dinî Hayat

Editör
Doç. Dr. Selim DEMİRCİ

Yayın Ekibi
Doç. Dr. Süleyman GÜR
Doç. Dr. ŞenoI SAYLAN
Doç. Dr. Eyüp ÖZTÜRK
Doç. Dr. Fatih TOPALOĞLU
Öğr. Gör. Ahmet Cevdet KARACA

Proje Asistanları
Fatma Rabia DÜZENLİ
Serpil ARSLAN
Cansel AKGÜL

Teknik Destek:
Murat DAVULCU (Yönetmen)
İdris AKYÜZ (Yönetmen Asistanı)

ISBN: 978-975-7770-65-7
TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 48884

Kitap Tasarım
Salih PULCU

1. Baskı, Aralık 2023
Trabzon Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No: 117

Baskı-Cilt
Seçil Ofset 100. Yıl Mahallesi
Massit Matbaacılar Sitesi
4. Cadde No: 77 Bağcılar İSTANBUL
Sertifika No: 44903

Trabzon Büyükşehir Belediyesi
Gülbaharhatun Mahallesi
Kahramanmaraş Caddesi No.159
Ortahisar TRABZON
Yayınevi Sertifika No: 48884

Önsöz

Karadeniz’de Hoca Olmak: Hatıralara Yansıyan Yönleriyle Yakın Dönemde Dinî Hayat başlıklı proje, 1900-2000 yılları arası geleneksel İslâmî ilimlerin tedrisine Trabzon özelinde yoğunlaşmıştır. Bu tarihsel süreçte olayların içinde yer alanlar ya da etkin isimlere yetişerek onlara talebe olanların anlatımları merkeze alınarak din eğitimi, dinî tedrisatta öne çıkan isimler, bu hocaları besleyen ilmî damarlar, şehrin bu açıdan ülkemize etki ve katkıları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı’nın yıkılışını ve Türkiye Cumhuriyeti’nin de kuruluşunu görmüş; yani bir nevi geçiş kuşağı olan kimselere yetişmiş, çoğunlukla 1930-1940 sonrası dünyaya gelen büyüklerimizin birer birer aramızdan çekildiğine üzülerək şahit olmaktayız. Onların hocalarına ve kendi hayat serüvenlerine dair anlatacaklarının hem yakın dönem Trabzon hem de ülkemizin yaşadığı siyasal, sosyal, kültürel ve dinî değişimler açısından önemli olduğu düşüncesi, bu projenin hayata geçmesinde belirleyici olmuştur. Bu amaçla bir şekilde dinî gelenekle bağı bulunan veya imam-hatip liseleri, ilâhiyat fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumlara katkısı olmuş bazı isimler tespit edilerek, kendileriyle görüşmeler yapılmıştır. Dönemsel bazı detayları elde etme adına, önceden bir çalışma yapılarak hocalarımıza hazırlanmış bazı sorular yönlendirilmiş olsa da, anlatımın seyri mülâkatları şekillendirmiştir. Yani teknik anlamda yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Proje ekibinin heyecanla giriştiği bu çalışmanın, onlar açısından alışılmış bir akademik faaliyet olmadığı belirtilmelidir. Dolayısıyla ortaya çıkan ürün, daha öncesinde kamera ve yayın tecrübesi bulunmayan bir ekibin mütevazı çalışması olarak görülmelidir. Sürekli video veya film kültürünün her geçen gün çitayı yükselttiği bir ortamda, hocalara dair anlatıları kayda almanın, teknik anlamda “göz dolduracak” çalışma beklentisi doğurması şaşırtıcı bir durum değildir. Ancak bu projenin odağında, ekranı dolduracak veya popüler kültürü besleyecek işlerden çok, bölgeye dair arşiv bırakma amacı yer almaktadır. Yani bu proje, her şeyden önce Trabzon hafızasına katkı sunmak, yakın döneme yönelik akademik çalışmalara veri hazırlamak ve biraz da yaşadığımız coğrafyaya karşı sorumluluğu bir nebze olsun yerine getirmek niyetiyle hayata geçirilmiştir. Uygulama esnasında aşılamaz güçlüklerle karşılaşılmasa da her şeyin beklendiği veya planlandığı gibi yürütülebildiği de söylenemez.

Her çalışma gibi önünüzdeki projenin sınırlarını da çalışmanın “konusu” ve “hedefleri” belirlemiştir. Yani kısaca: Trabzon ve çevresinde dinî hayatın öne çıkan yönleri ve etkin isimlere dair tanıklıklar. Bu hususu tespit noktasında proje ekibinin gözettiği ve tercihte bulunduğu hassasiyetlerin bir eksiklik gibi algılanması doğru olmayacaktır. Mesela ho-

calarımızın da en az bizler kadar hassas olduğu tarihsel kişiler, kurumlar ve bazı kitlesel yapıları doğrudan zan altında bırakacak veya bu anlamda tartışmaya sebebiyet verecek beyanlardan kaçınılmıştır. Bu noktada olgusal durumlara yer verilmesi tercih edilmiştir. Yani yakın dönemin düşünsel tarihi, siyasal hareketleri üzerine çalışan ve belli grupların siyasetle ilişkisi üzerine akademik anlamda yoğunlaşanların bir eksiklik gibi görebileceği kapalı noktalar, projenin kuşatıcı hedefleri ve polemiklerden sakınma anlayışının bir sonucudur. Bu durum akademik tutarlılık ve tarihsel olayları mümkün olduğu kadar müdahalesiz aktarmaya çalışma anlayışından kaynaklanmaktadır. Bu anlamda bizlerle görüşmeyi kabul eden hocalarımızın da yaptıkları konuşmalarda aynı hassasiyetleri paylaştığını gözlemlememiz bizleri fazlasıyla memnun etmiştir.

Proje kapsamında, “Karadenizli Hoca” üst vasfını taşıyan, Trabzonlu kırk hocayla görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerin bir kısmı, Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde, bir kısmı İstanbul, Ankara, Bursa ve Sakarya’daki farklı mekânlarda, bir kısmı da hocaların evlerinde gerçekleştirilmiştir. Bizleri evlerinde ağırlayan hocalarımıza ve aile fertlerine misafirperverliklerinden ötürü teşekkür ederiz. Yine bizlere mekân tahsis eden, kurumsal olarak destek olan ilâhiyat fakültelerine, resmî ve özel kuruluşlara şükranlarımızı sunarız. Ayrıca, bazı hocalarımız rahatsız olmalarına rağmen görüşme taleplerimize olumlu cevap vermişlerdir. Bu hocalarımıza hassaten teşekkür eder, her birine sıhhat ve afiyetler dileriz.

Online olarak erişime açılan bu görüşmeler pek çok farklı mekânda ve çeşitli şehirlerde oldukça yorucu bir koşuşturmayla kısa bir sürede gerçekleştirilmiştir. Özellikle resmî işler, kurumsal işleyiş ve beklenmedik bazı olaylar projenin yapılabilmesi için belirlenen sürenin büyük bir kısmından proje ekibini mahrum etmiştir. Bu da, çekimlerin yapılması, kayıtların tek tek gözden geçirilmesi, özel konulara değinen fragmanların belirlenmesi, konuşmaların dökümü, basımı gibi çalışmaları az bir zamanda ve yoğun bir tempo içerisinde yapmayı gerekli kılmıştır. Dolayısıyla bu proje, sorumluluk olarak proje ekibini bekleyen akademik faaliyetlerin aksamadan yürütülmesiyle birlikte kısa sürecek bir sürede hazırlanmak durumunda kalmıştır. Özellikle dökümlerin kısa sürede okunmasının gerekli oluşunun yanı sıra bunların tashihi ve gerekli bazı müdahalelerin yapılmasının ayrı bir akademik yük olduğu vurgulanmalıdır. Bu anlamda bazı konuşmalara müdahalenin bizi son derece zorladığı belirtilmelidir. Bu zorluklara rağmen bazen yazı dili bazen konuşma dili bazen de ikisi arası bir vasatın öne çıktığı bir kitap teşekkür edebilmiştir. Metinler okunurken zorunlu olarak bazı cümlelere editöryal dokunuşların yapıldığı, ihtiyaç durumunda anlamı bozmayan takdim ve tehirlerle başvurulduğu, tekrarların ve konuşma dilinin bir sonucu olan bazı belirsizliklerin çıkarıldığının göz önünde tutulması beklentimizdir.

Görüşmelerde hocalara; kendi aile fertleri, aile çevresinin ilme ilgisi, çocukluk dönemleri, tahsilleri, hocaları ve yürüttükleri faaliyetlere dair sorular yöneltilmiştir. Onlar da zihinlerinde yer tuttuğu kadar ve bazen de bizim ısrarlı sorularımıza tahammül ederek

hatıralarındakileri aktarmışlardır. Aslında her birinin anlatımından; son bir asrın Trabzon'u, dinî ilimler sahasında önemli isimler ve yeni kurumsal dinî müesseselerin hangi vasatta kurulduğu ve yol aldığına dair bir tablo ortaya çıkmıştır. Bir hocayı ya da tarihsel bir olayı anlatırken her biri kendi veçhesinden baktığı ve bir detaya yoğunlaştığı için bütünün parçaları birleşmiş oldu. Meraklıları adına, yeni açılan imam-hatip liseleri-ilâhiyat fakülteleriyle medreselerin farkları veya benzeştiği hususlara dair ipuçları belirginleşmiş oldu. İlim adamı yetiştiren evler, ilmiye sınıfına mensup aileler, bazı köylerin "karizmatik" kişileri sayesinde bir merkez hâline gelişi, Trabzon'un 1950 sonrası yeni çehresi ve daha gencecik olan imam-hatip liselerinin inşasının hangi şartlarda gerçekleştiği gibi pek çok detay hocalarımızın konuşmalarının satır aralarında ilgililerini beklemektedir. Kısacası bu çalışma, kırk hocanın anlatımından oluşan mütevazı bir arşiv çalışmasıdır. Ayrıca mülâkatların tümünün kayda alınması ve bunların yayımlanması, ilerleyen yıllarda anlatıları daha da anlamlı hâle getirecek, Karadeniz ve Trabzon hafızasının canlı kalmasını sağlayacaktır.

Projenin ifade ettiği anlam, konusu, çıktıkları ve hedeflerinin anlatıldığı bir bölüm ve mülâkatların dökümünden oluşan bu kitap, projeyi kalıcı hâle getirecek unsurlardan birisidir. Özellikle değerlendirmelerin yer aldığı giriş bölümünde, bazı tespitler ve bağlantılarla mülâkatlar için hazırlayıcı bilgilere yer verilmiştir. Projenin akademik değerlendirme kısmı olarak da görülebilecek olan bu bölümün, akademik metinlerin yoruculuğu yerine, daha ziyade akıcı olması hedeflenmiştir. Bunda da projenin hedef kitlesi yönlendirici olmuştur. Zira bu projeye ilgili çıktılar, sadece akademik çalışma yapanları değil, yakın döneme ve Trabzon'a ilgi duyan herkesi ilgilendirmektedir. Bu bölümde, hem mülâkatlarla uyumlu olsun, hem de okurlar için mülâkatları anlamlı hâle getirsin diye genel tabloyu göstermek amacıyla temel olabilecek bazı örneklere ve isimlere yer verilmiştir.

Çalışmamız pek çok kişi ve kurumun desteğiyle gün yüzüne çıkmıştır. Öncelikle projeyi kurumsal anlamda sahiplenen Trabzon Üniversitesi İslâmî İlimler Uygulama ve Araştırma Merkezi ve destekleyen Trabzon Büyükşehir Belediyesi'ne teşekkür ederiz. Kurumlar adına da özellikle Trabzon Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Emin Âşıkutlu ve Trabzon Büyükşehir Belediye Başkanı Murat Zorluoğlu, ayrıca en az onlar kadar kurumlar adına çalışmaları takip eden İslâmî İlimler Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü Doç. Dr. Süleyman Gür ve Trabzon Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanı Erdem Zekeriya İskenderoğlu beylere müteşekkirimiz. Projeyi yoğun akademik çalışmaları ve çeşitli sorumluluklarına rağmen sahiplenip yürütücülüğünü yapan Doç. Dr. Selim Demirci ve araştırmacı olarak sahada çalışan Doç. Dr. Eyüp Öztürk, Doç. Dr. Şenol Saylan, Doç. Dr. Fatih Topaloğlu, Doç. Dr. Süleyman Gür ve Öğr. Gör. Ahmet Cevdet Karaca beyefendilerin emekleri önünüzdeki çalışmayı ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma fakültemizden ve ihtisas kursumuzdan mezun öğrencilerimizin de yer aldığı proje olması hasebiyle de bizim için ayrı bir anlam taşımaktadır. Bundan dolayı projeye katkı sunan lisansüstü

bursiyer öğrencilerimiz Fatma Rabia Nur Düzenli, Serpil Arslan ve Cansel Akgül'e müteşekkirimiz. Projemizin teknik sorumluluğunu üstlenen yönetmenimiz Murat Davulcu ve asistanı İdris Akyüz beylere de özverili çalışmalarını için teşekkür ediyoruz. Metinlerin dökümünde bazı bölümlere göz atarak bizlerle fikirlerini paylaşan sayın Mustafa Çil, Murat Ustakurt, Abdulkerim Malkoç, Mahmut Ayyıldız, Murat Arif Güney, Nur Kübra Demirci, Ayşegül Balık, Sema Berber, Merve Vildan Ata ve Semih Aras'a da teşekkür borçluyuz.

Hassaten bizlerle görüşmeyi kabul eden, evlerinde, köylerinde, çalıştıkları kurumlarda bizleri ağırlayan hocalarımıza şükranlarımızı sunuyoruz. Son olarak "Trabzon'u hocalarla anılan bir şehir" hâline getiren tüm büyüklerimizi de hayırla yâd etmek istiyoruz. Zira arkalarında; şahsiyetli duruşlarıyla, dinmek bilmeyen gayretleriyle, bereketi günümüze kadar ulaşan talebeleriyle ve eserleriyle kendilerinden bahsedilecek temiz bir hayat bıraktılar. Ahirete irtihal etmiş olanlara rahmet, hayatta olanlara da sıhhat ve afiyet diliyoruz.

Trabzon 2023

Doç. Dr. Süleyman GÜR

İslâmi İlimler Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü

Doç. Dr. Selim DEMİRCİ

Proje Yürütücüsü

Emin Âşikkutlu

1960 yılında Trabzon/Of/Uğurlu kasabasında doğdu. 1971 yılında Uğurlu İlkokulu'nu bitirdi. 1971-1973 yılları arasında, babasının amcası olan meşhur kurrâ ve âlim Mehmet Rüştü Âşikkutlu'nun (1901-1980) rahle-i tedrisinde hafızlık yaptı (Adı geçen üstadın hıfzını başlayıp bitiren son öğrencidir). 1974 yılında girdiği Trabzon İmam-Hatip Lisesi'nden 1979'da beş yılda mezun oldu. 1983 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni birincilikle bitirdi. Aynı yıl Bursa Merkez Ebdâl Camii'nde imam- hatip olarak ilk resmî görevine başladı. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hadis Bilim Dalı'nda 1985 yılında yüksek lisansını 1992 yılında doktorasını tamamladı. 1985 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı'na araştırma görevlisi olarak atandı. 1993 yılında öğretim görevlisi, 1998 yılında Yrd. Doç., 2002 yılında doçent, 2007 yılında profesör oldu. 1980 yılında Merhum Mehmet Rüştü Âşikkutlu'dan aşere okumaya başladı. Fakat Âşikkutlu Hocaefendi'nin aynı yıl Ağustos ayı sonlarında vefat etmesi üzerine yarım kalan kıraat öğrenimini, mezkûr üstadın son kıraat talebelerinden kurrâ- hâfız İbrahim Tanrıkulu'dan ikmal ederek 2008 yılında aşere-takrîb-tayyibe; Çaykaralı merhum Hacı Hasan Efendi'nin mahdûmu Prof. Dr. Yunus Vehbi Yavuz Hoca'dan klasik Arapça ve İslâmî ilimler dersleri okudu ve icâzet aldı. 1989 yılında Millî Eğitim Bakanlığı aracılığıyla Mısır Hükümeti'nden kazandığı araştırma bursuyla Mısır'a giderek Ezher ve Kahire Üniversitesi'nde alanıyla ilgili araştırmalar yaptı. Bu esnada Kahire Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Rifat Fevzî Abdülmuttalib'in hadis derslerine katıldı ve kendisinden hadis icâzeti aldı. 1982 yılında Mekke-i Mükerrreme'de yapılan Uluslararası Hafızlık Yarışması'na Türkiye'yi temsilen katıldı ve dünya üçüncüsü oldu. 1993-1994 eğitim-öğretim yılında resmî izinli olarak Bulgaristan/Sofya İslam Enstitüsü'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı. 2010-2016 yılları arasında Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Kurucu) Dekanlığı'nı yaptı. 2016 yılı Ağustos ayı itibariyle de Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne naklen geçiş yaptı. Hâlen 18 Mayıs 2018'de yürürlüğe giren kanunla kurulan Trabzon Üniversitesi'nin rektörlüğünü asaleten ve bu üniversiteye bağlanan İlahiyat Fakültesi'nin dekanlığını vekâleten yürütmektedir. Hadis alanında yayımlanmış kitap, makale ve bildiri türü çalışmaları yanında *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*'nde yayımlanmış birçok ansiklopedi maddesi bulunmaktadır. Arapça ve İngilizce bilen Âşikkutlu evli ve üç çocuk babasıdır

Görüşme Selim Demirci tarafından, Trabzon Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi'nde gerçekleştirilmiştir.

Karadeniz’de Hoca Olmak: Hatıralara Yansıyan Yönleriyle Yakın Dönemde Dinî Hayat başlıklı projemiz için bugün, Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde üniversite rektörümüz ve dekan vekilimiz Sayın Prof. Dr. Emin Aşikkutlu hocamızın misafiriyiz. Öncelikle bizle görüşmeyi kabul ederek projemize destek verdiği için çok teşekkür ediyoruz ve sözü daha fazla uzatmadan hocamıza bırakıyoruz.

Hocam kısaca bize kendinizi tanıtabilir misiniz?

Bismillahirrahmanirrahim!

Öncelikle hoş geldiniz fakültemize, üniversitemize... Aynı zamanda bu yaptığınız projenin de hayırlı olmasını, başarıyla tamamlanmasını niyaz ediyorum. Evet! Kendimden kısaca bahsetmek gerekirse, Emin Aşikkutlu, 1960 Of Uğurlu eski adıyla Çifâruxsa doğumluyum. Şu anda Trabzon, büyükşehir olduğu için Of’un ilçelerine Of’un mahallesi deniyor. Dolayısıyla eskiden Of’un Uğurlu köyü deniyordu. Şu anda Of’un Uğurlu Mahallesi deniyor. 1960 yılında orada doğmuşum. 1966 yılında ilkokula başladım. 1971 yılında bitirdim. Aynı yıl ara vermeden hafızlık eğitimine başladım. 1973 yılında da hafızlığımı bitirdim. 1974-1975 eğitim-öğretim yılından itibaren Trabzon İmam-Hatip Lisesi’nde eğitim-öğretime başladım. 1979 yılında da bu imam-hatip lisesinden mezun oldum. Belki burada yedi yıllık okul beş yılda nasıl bitiyor? diye bir soru akla gelebilir. Ben imam-hatip ortaokulunda ikinci sınıfta iken üçüncü sınıfın sınavlarını vererek dördüncü sınıfa geçtim. Aynı yıl imam-hatip altıncı sınıftayken de yedinci sınıfın sınavlarını vermek suretiyle yedi yıllık imam-hatip lisesini beş yılda tamamlamış oldum. Dolayısıyla 1979 yılında Trabzon İmam-Hatip Lisesi’nden mezun oldum. Aynı yıl o zamanki adıyla Bursa Yüksek İslam Enstitüsü’ne kayıt oldum. 1982 yılında yüksek İslam enstitülerinin ilâhiyat fakültesine dönüştürülmesiyle birlikte 1983 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldum. Bu arada 1983 yılında yani mezun olacağım yıl Bursa’da merkez Ebdal Camii’nde (Abdal Mehmed Camii) imam-hatip olarak ilk resmî görev hayatıma başladım. Aynı yıl Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde hadis ana bilim dalında yüksek lisans eğitimime başlamış oldum. 1985 yılında yüksek lisansımı bitirdim. Aynı yıl açılan doktora sınavlarına katılmak suretiyle yine Marmara Üniversitesi’nde hadis anabilim dalında doktora eğitimime başladım. Aynı yıl yani 1985 yılında bu kez Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi araştırma görevlisi olarak göreve başladım. 1992 yılında doktoramı tamamladım. 1993 yılında öğretim görevlisi kadrosuna atandım. 1998 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde yardımcı doçent olarak atamam yapıldı. 2002 yılında Doçent, 2007 yılında Profesör olarak atandık ve 2016 yılına kadar da Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kadrolu öğretim üyesi olarak orada bulundum.

Hocam İstanbul’dan, Marmara’dan yine biz doğduğunuz köye doğru gidiyoruz.

Öncelikle muhterem valideniz ve rahmetli babanızdan bahseder misiniz?

Yetişmenizdeki katkıları, etkileri, mesela size öğütleri, eviniz nasıldı hocam doğduğunuzda?

Bizim yani aile geçmişimizde, belki 5-6 batın ötemizde Aşık Mahmut diye bir zat vardı. Dolayısıyla geleneğimizde bir aşıklık, halk ozanlığı geleneği de var. Daha sonra soyadı kanunuyla birlikte

bunu da soyadımıza yansıtmak suretiyle soyadımız Âşikkutlu oldu. Ama benim büyük dedem yani babamın dedesi olan Ahmet Cemalettin Efendi 1876 yılında doğmuş. Osmanlı medreselerinde, Osmanlı eğitim sistemi içinde eğitim almış. Hatta Sultani mektebini bitirmiş ve ondan sonra hem Osmanlı döneminde hem de Cumhuriyet döneminde, Maarif mekteplerinde ya da Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda 1941 yılına kadar da öğretmenlik yapmış ve öğretmen olarak emekli, 1948 yılında da rahmetli olmuş. Onun dört oğlundan birinin torunuyum. Benim esas dedemin adı Celalettin Efendi. Büyük dedemiz yani Ahmet Cemalettin Efendi'nin beş çocuğu vardı. Biri kız dört oğlu. Dört oğlu da okumuştur. Yani ilk tahsilini babası öğretmen olduğu için ondan almışlar. Ondan sonra da hafızlık yapmışlar, hepsi hafız olmuş. Hepsini ileri derecede yani hafız olmanın ötesinde kurrâ-hafız olmuş ve önemli ölçüde de bu mesleği icra etmişler. Bunlar içerisinde özellikle Mehmet Rüştü Âşikkutlu ki babamın amcası olur veya büyük amcam olur, hayatının aşağı yukarı tamamını İslâmî ilimler tahsiline ve eğitimine vermiş ve özellikle kıraat ilminde de Cumhuriyet döneminde çok kalıcı eserler bırakmıştır. Hem yetiştirdiği öğrenciler hem de geride bıraktığı yazılı eserler bakımından çok önemli bir görev icra etmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren resmî olarak üstlendiği görevler ki bunlar içerisinde Kur'an kursu öğreticiliği, imam-hatiplik ve vaizlik vardı. Bütün bu görevlerin yanında aynı zamanda İslâm genel olarak temel İslâmî ilimlerin Arapça, tefsir, fıkıh, hadis ve ferâiz gibi ilimlerin yanında özellikle Kur'an kıraati konusunda tebarüz etmiş bir şahsiyet olarak 1980 yılında rahmetli olmuştu. Dolayısıyla bizim doğduğumuz ev, aile ortamı aslında bir ilim atmosferiydi. Yani ne tarafa baksak amcamız, büyük amcalarımız, her birisi ilim geçmişi, ilim geleneği olan ve bununla birlikte aynı zamanda öğrendiklerini öğretmeye çalışan insanlar olduğu için bizim evde her zaman ilim konuşulurdu ve düzeyli sohbetler, müzakereler olurdu. Biz de çocukluğumuzda bu sohbetleri, müzakereleri dinleyerek, zaman zaman da işte sorular sormak suretiyle biraz daha ayrıntıya yönelik bilgiler edinmek suretiyle hayatımıza başlamış olduk.

Hocam gözlerinizi hayata açtığımızda kendinizi böyle ilmi bir muhitte buldunuz. Biz de yaptığımız görüşmelerde bölgemizde Kur'an eğitimi, din eğitimi konusunda doğduğunuz köyün müstesna bir yeri olduğunu bütün hocalarımızın anlatımlarında, Kur'an eğitimi konusunda da merhum Mehmet Rüştü Âşikkutlu hocaefendinin çok ayrı bir yeri olduğunu gördük. Aslında biraz sizden hocaefendinin, hocalığı yanında hafızlık sürecinizi de dinleyeceğiz ama ahlâkî olarak günlük hayatta yani ev hâliyle ilgili paylaşacağınız şeyleri öğrenmek istiyoruz. Çünkü talebeleri ya da onu tanıyanlar genelde kürsüye oturduğu zamanki hâlini anlattılar. Merhum hocaefendinin ev ortamındaki hâlinde bahsedebilir misiniz hocam.

Merhum Mehmet Rüştü Âşikkutlu hocamız aynı zamanda aile büyüğümüzü yani annemiz, babamız ve amcalarım elbette vardı ama onların da fevkinde o bizim ailemizin aynı zamanda temel direği, büyüğüydü. Onun yönlendirmeleri bizim için son derece önemliydi. Onun hayat tarzı bizim için bir modeldi. Bütün hâl ve hareketlerimizde, işlerimizde yönelişlerimizde, onu hedef alırdık. Daha doğrusu onu takip ederdik. O da bizi takip ederdi. Bir aile büyüğü olarak da bizimle çok yakından ilgilenirdi. Özellikle ilme karşı olan düşkünlüğü, hevesi ve dinî ilimlere olan tabii aşk derecesindeki tutkusu bir başkaydı. O bakımdan bizleri öncelikle dinî ilimler konusunda okumaya, eğitmeye çok önem veriyordu ve her fırsat bulduğunda da bize bu yönde tavsiyelerde bulunurdu. Hocamız eğitim öğretime karşı çok duyarlıydı. Mesela biz ilkokulu bitirdik, ondan sonra bizim o dönemde, 60'lı yılların sonları veya 70'li yılların başlarını düşündüğümüzde, bizim köyün ve o çevrenin geleneksel eğitim yöntemlerinden birisi tabiri caizse ilkokuldan sonra bir hafızlık denemesi,

bir Kur'an kursu süreci olurdu. Yani çocuk ilkokulu bitirdiği zaman, o zamanki kurslar bugünkü kadar düzenli, kurumsal hâle gelmemişti. Ama ferdi gayretlerle yani tabiri caizse bu işe gönül veren insanların kendi şahsî çabalarıyla evleri birer kursa, medreseye dönüşmüş hâliyle oralarda bu çocuklar en azından 3-5 ay bir din eğitimi sürecinden geçirilirdi. Burada ne öğrenirlerdi? Öncelikle Kur'an-ı Kerim'i düzgün okumasını öğrenirlerdi. Öğrenirdik daha doğrusu, biz de o süreçlerden geçtik. Temel dinî bilgilerimizi, itikat, ibadet, ahlak anlamında öğrenirdik. Aynı zamanda tatbik ederdik, yaşardık. Ondan sonra üç beş ay içerisinde zaten bir çocuğun yönü belli olurdu. Yani hafızlık yapıp yapamayacağı durumu. Eğer onun hafızlık yapabilecek kabiliyeti, kapasitesi isteği hevesi, tabii ailesinin de buna rızası varsa, o zaman hafızlık süreci başlardı. Biz öyle başladık. İlkokulu bitirdik. Biz hemen akabinde Kur'an okumasını öğrenmeye başladık. Ama kendi açımdan soracak olursanız ben hem Kur'an-ı Kerim'i okumayı öğrenmeye çalıştım hem de hafızlığa başladım. Yani benim ilk hafızlık denemelerim, bizim hafızlık sisteminde biliyorsunuz cüzlerin sonundan başına doğru ezber yapılır. İlkokulu bitirdiğimde Kur'an-ı Kerim okumam çok işlek olmadığı için hem onu geliştirdim hem de ezber yapmaya başladım. İşte önce bir yarım sayfadan başladık. Ondan sonra bir sayfa, bir sayfa biraz devam etti. Daha sonra bir yapraktan devam etmek suretiyle hafızlığı bitirdik. Yani dolayısıyla bizim hafızlık eğitim öğretim sürecimiz ilkokuldan sonra başladı ve iki yıllık bir süre devam etti. Benim bilebildiğim kadarıyla, aksini tespit edemedim, bunca yıldan bu yana ki bizim işte Of Uğurlu Kur'an Kursu'nun kayıt defterlerini de gözden geçirdim, oralarda gördüğüm kadarıyla merhum Âşikkutlu Hocaefendi'den hıfzına başlayıp da sonuna kadar bitiren son öğrencisi de herhâlde biziz. O da benim için ayrı bir anlam ifade ediyor. Tabii ki ondan sonra hocamız eğitim öğretime devam etti. Hem köyde hem de 1974 yılından sonra Ankara ve İstanbul'da kıraat kurslarında aşere-takrîb-tayyibe kurslarında tedrisata devam etti. Bunun yanında gittiği yerlerde de yani Kur'an kurslarında ta'lim, tecvid, tashih-i huruf derslerini verdi. Ama hocamızdan hafızlığa başlayıp da sonuna kadar bizzat kendisinden hıfzını bitiren son talebe olarak ben kendimi biliyorum.

Hocam sizin hafızlık yaptığınız dönemde yani talebe olarak köyde hocaefendinin riyasetinde kaç kişi vardı hatırlıyor musunuz? Kimler vardı mesela tanıdığımız isimlerden?

Yani net bir rakam vermek biraz zor. Ama kabaca bir rakam vermek gerekirse yani bizim hafızlık yaptığımız dönemde hocamızın hem o civardan, köyden ve yöreden aynı zamanda da ülkenin, Türkiye'nin muhtelif yerlerinden başta Karadeniz Bölgesi olmak üzere muhtelif yerlerinden yani 70'li yılların başlarında bir 50-60 civarında hafızlık yapan öğrencisi vardı. Tabii bizim şöyle bir şansımız da vardı: Hani biz dedik ya bir ilim geçmişi geleneği olan bir aile içinde doğduk ama bizim yaşadığımız köy atmosferi de yine bu şeye uygundu. Yani işte köyün neresine, hangi mahallesine gitseniz, nereden hangi yoldan geçseniz mutlaka geçtiğiniz güzergâh üzerinde bir evde kalan ve hafızlık yapan öğrencilerin hafızlık çalışmalarını duyardınız, görürdünüz. Yani bir arı uğultusu gibi evlerden Kur'an sesi gelirdi. Tabii ki bütün bunların sonunda dönüp toplandığı ev neresiydi? Bizim ev veya hocamızın eviydi. Orada sabahın erken saatlerinden başlayan ve öğlen saatlerine kadar devam eden, gerekirse ondan sonra da gün boyu devam eden hafızların ders vermeleri, ders çalışmaları çok ayrı bir atmosfer ortaya çıkarıyordu. Dolayısıyla bizim belki hafızlık yapmamıza da, bu konuda olabildiğince de rahat hafızlık yapmamıza da önemli bir katkısı oldu. Çünkü aynı atmosferi paylaşıyorduk akranlarımızla, arkadaşlarımızla. Belki bir kısmı bizden yaşça biraz büyüktü ama onların da ortaya çıkardığı atmosfer bizi de sürükleyip götürdü. Ve hamdolsun hıfzımızı bitirdik ve çok da bir zahmet çektiğimi hatırlamıyorum.

Hocam, sizin gözlemlerinizi şu noktada da almak istiyoruz: Diyanet İşleri Başkanı Yardımcısı iken Tayyar Altıkulaç Hoca'nın köyünüze kadar gelip Rüştü Âşıkutlu hocamızdan kıraat okutması için bir ricası var. Birkaç hocamız da bunu özellikle aktardılar ama bu kadarını onlardan öğrenebildik. Mesela bir kısım öğrencileri toplayıp köye getirip bırakmasını, onları okutmayı üstleneceğini söylüyor hocafendi. Süreçle ilgili sizin dinlediğiniz ve gözlemlediğiniz ne kadar öğrenci geldi? Onları nerede barındırdı hocafendi? Onunla ilgili şeyler de kayda girsin istiyoruz hocam. Paylaşırsanız çok memnun oluruz.

Evet, aslında Tayyar Bey hocamızdan öncesi de var bu işin. 1967 belki 68'in ilk ayları olabilir. Ben o yıllarda 7-8 yaşında bir çocuktum. Ama 1968 kursunu, bizim köyde yani Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ilk defa Cumhuriyet döneminde resmen düzenlediği kıraat kursunu çok iyi hatırlıyorum. Biz çocuktuk, 7-8 yaşlarındaydık ve o hocalarımızın, o zaman bizim büyüklerimiz tabii ki amcamız babamız yerinde insanlardı. Hepsisi de görevliydi; kimi müftü, kimi imam, kimi müezzin ülkenin muhtelif yerlerinden gelmişlerdi. Biz de onların arasında dolaşırdık çocuk yaşımızda. Dolayısıyla o, yani Tayyar Bey'in 1974'ten önceki safahatına da değinmek lazım. Burası tarihe not düşmek bakımından önemli. Şimdi 1967 ve 68 yılı olabilir. O zaman da yani Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı olan merhum Yaşar Tunagür hoca vardı. Onun defaatle değişik vesilelerle anlattığı, bizim de kendisinden dinlediğimiz bir hikâyedir bu. Tabii uzun süre Türkiye'de bu kıraat eğitimi resmî olarak yapılamadığı için, işte bu 1960'lı yılların ortalarından sonra böyle bir ihtiyaç Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hissedildi. Ve artık bunun bir devlet kurumu olarak Diyanet İşleri Başkanlığı eliyle ve onun nezaretinde tekrar ele alınması. Aksi takdirde bu ilmin Osmanlı döneminden kalma âlimlerinin vefat etmesiyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalındığına dair bir tespitle başlayan bir süreç var. Bu süreç çerçevesinde merhum Yaşar Tunagür Hoca İstanbul'da bazı arayışlara giriyor. Yani biz kıraat, aşere-takrîb-tayyibe ilmini kimler vasıtasıyla, nasıl tekrar ihya edebiliriz? arayışı içine giriyorlar. İstanbul'da birtakım insanlarla yani kıraat ilmiyle ilgili geçmiş olan veya bu konuda uzmanlığı olanlarla da irtibat kuruluyor, soruyorlar ediyorlar kim yapabilir? bunu diye. Çünkü kıraat ilmi oldukça ince ayrıntıları olan bir uzmanlık alanı. Dolayısıyla bunu kim hakkıyla tekrar okutabilir ve canlandırabilir arayışı içerisinde İstanbul'da birtakım insanlarla, kişilerle irtibat kuruyorlar, soruyorlar. Ve yine bildiğim, hatırladığım kadarıyla en son Yeraltı Camii imamı meşhur Ali Üsküdarlı Efendi, Allah rahmet eylesin ona gidiyorlar. O da bu işin uzmanlarından birisi, Osmanlı bakiyesi bir âlim fakat yaşı bir hayli ilerlemiş. Ondandır rica ediyorlar. O da diyor ki, benim yaşım kemale erdi, belli bir yaşa ulaştım. Bunu benim şu anda yapma imkânım pek yok. Yaşım buna el vermiyor ama siz gerçekten bu ilmi aslına uygun bir şekilde tekrar ihya etmek istiyorsanız, ben size bir isim vereceğim. Fakat bu isimden başka da o isim hakkında başka bir bilgin yok. Eğer onu bulabilirseniz ve ikna edebilirsiniz bu işi, o liyakatiyle yapar. Bu ilmi okutur ve ihya edebilir. Kimdir diyorlar? Diyor ki benim bildiğim Oflu Mehmet Efendi. Bu kadar, bir isimden bahsediyor. Ondandır işte kimdir bu Oflu Mehmet Efendi filan diye araştırılınca, zaten Of'ta Oflu Mehmet Efendi denince Mehmet Rüştü Âşıkutlu hocamız akla geliyor. Çünkü 1930'lu yıllardan itibaren hocamız aslında fiilen bu ilmi okutuyor.

Kendisi 1930-1932 yılları arasında İstanbul'da bu ilmi öğrenmiş, o dönemin meşhur kurrâ-hafızlarından, reisülkurrâsından ve şeyhülkurrâsından öğrenmiş, okumuş memlekete dönmüş, memlekette hem hafız yetiştiriyor hem de yetiştirdiği hafızlardan isteyenlere de kıraat ilmini okutuyor. Dolayısıyla aslında resmî olmasa da gayriresmî bir faaliyeti var. Tabii bu arada hocamız Of vaizliği-

ne atıyor 1941 yılında. Perşembe günleri Of'ta pazar kurulur, hâlâ öyledir. Her perşembe Of'ta onun rutin vaazları var, oraya gidiyor. Aynı zamanda köyümüzün -büyük cami dediğimiz- Merkez Camii'nin de fahri imam-hatipliğini yapıyor. Aynı zamanda yine köyümüzde, ülkenin farklı yerlerinden, bu bölgeden gelen hafızlara hafızlık yaptırıyor. Ta'lim, tecvid ve tashih-i huruf dersleri veriyor. Dolayısıyla biliniyor. Yaşar Tunagür Hoca kalkıyor, 1967'nin sonu veya 68 olabilir. Orayı tam bilemiyorum. O dönemin şartlarında ulaşım, iletişim şartları bugünkü gibi değil elbette. Geliyor ve köye çıkıyor, Mehmet Rüştü Âşıkutlu Hocamızı buluyor. Ona diyor ki böyle böyle bir durumla karşı karşıyayız. Kıraat ilmi, artık bu ilmi bilenlerin birçoğu Rahmet-i Rahman'a kavuştu. Bunu ihya etmenin çaresini arıyoruz. Bizim sorduklarımız sizi işaret ettiler. En son İstanbul'da Ali Üsküdarlı Hocaefendi de sizi işaret etti. Bize bu konuda yardımcı olabilir misiniz? diyorlar. Hocamız da tabii diyor, elbette yardımcı olabilirim. Ama diyor, benim şu anda yatalak vaziyette bir annem var. Annesi de yani büyük babaannem gerçekten yatalak. Benim de tanıdığım bir ninemiz ve oğlunun tabii ki bakımına, hizmetine ihtiyacı var. Her ne kadar biz de büyüklerimiz de yardımcı oluyorsa da ailenin büyüğü olarak annesini bırakmak istemiyor. Dolayısıyla benim annemi bırakıp da İstanbul'a gelmem veya başka bir yere gitmem şu anda mümkün gözüküyor, diyor. Ancak ben şunu yapabilirim: Siz kim okumak istiyorsa, kıraat ilmi konusunda kim ihtisas yapmak istiyorsa, bunları seçin gönderin, ben onların buradaki iâşesini, ibatesini yani yeme-içme ve kalma imkânlarını sağlamak suretiyle onları burada okutabilirim. Şu anda bunu yapabilirim diyor ve o şekilde Yaşar Tunagür Hoca Ankara'ya dönüyor.

Tabii ki herhâlde kendi içlerinde bunun müzakeresini yapıyorlar ve Türkiye'de Cumhuriyet döneminde Diyanet İşleri Başkanlığımız organizasyonu ve nezaretinde açılan ilk kıraat ihtisas kursu 1968 yılında Of'un Uğurlu köyünde icra edilmiştir. 1968, yine yanlış hatırlamıyorsam temmuzda başlayıp kasımda biten dört aylık oldukça kısa bir kurs sürecidir bu süreç.

Hocam araya giriyorum ama mesela şu an Diyanet İşleri Başkanlığı'nda bir kursta bu dört ayda verilen ihtisas eğitimi ne kadar zamanda veriliyor. Sanki çok daha fazla bir zaman.

Şu anda, üç yılda veriliyor bildiğim kadarıyla. Orada zaten şu ayrıntıyı da söylemekte fayda var. Çünkü dört ay gerçekten, yani kıraat, aşere-takrib-tayyibe yönüyle baktığımızda gerçekten çok kısa bir süre. Ben o tarihleri hatırlıyorum. Ben o dört ayı çok iyi hatırlıyorum. Sekiz yaşındaydım o dönemde. Tabii ki köylerde kalma imkânı, yurt imkânları yok, kurs filan yok. Bugün anladığımız manada kurs binaları filan yok. Ne yapıyordu hocamız? Daha önce hafızlık yapan öğrencilerinde olduğu gibi, köyün boş evleri oluyordu. Yani sahibi ya vefat etmiş boş kalmış ya göçmüş başka tarafta, ev boş duruyor. Oralara bu öğrencileri yerleştiriyordu ve orada kalıyorlardı. Yani hafızlık yapan öğrencilerin de büyük bir kısmı öyleydi. Çocuk yaşta olanlar yani şöyle 8-9-10 yaşlarında, on bir yaşlarında olanlar da hocaefendinin bizzat kendi evinde kalıyordu. Onlar bizim oyun arkadaşımızdı aynı zamanda. Yani hocamızın şöyle altı gözlü bir evi var. Bu altı odanın ikisi evin altında, dördü üstünde. Bu ikisini kendisi kullanıyor, birini misafir odası olarak, bir diğerini de hafızlık yapan öğrencilerin kalma yeri olarak. Alttaki iki odayı da yine öğrencilerine veriyor. Öncelikle kendisi bir defa bu öğrenci yükünü alıyor. Yani en az işte beş kişi, altı kişi kalıyor kendi evinde. Bunların kalmasına imkân sağladığı gibi aynı zamanda onların yeme içmelerine de yardımcı oluyor. Evde ne pişiyorsa onu paylaşıyor.

Şimdi hatta belki unutulabilir onu da burada söyleyeyim, ilginç bir olaydır. Yine hatırladığım şeylerden birisi yani hocamızın evi tabii müstakil, bizim ev hocamızın aynı zamanda baba evi olan

bir ev. Biz orada kalıyoruz. Ama kendisinin oraya yakın müstakil bir evi var. O müstakil evinin bahçesinde bir fırın yapmıştı, ekmek fırını. Niçin? O dönemlerde ulaşım kolay, hocamızın da gelen gideni misafiri hiç eksik olmadığı için evin en temel ihtiyacı nedir? Ekmektir. Sürekli ekmeğin hazır bulundurulması amacıyla bir fırın inşa etmiş ve o fırında ekmek pişirilirdi. Ben de çok iyi hatırladığım bir fırındı o fırın. Dolayısıyla şimdi tekrar konuya gelecek olursak bu 1968 kursu temmuz başından başlayıp da 1968 Kasımına kadar devam eden dört aylık bir kurstur.

Burada şimdi, bu kursun, bu ilmin dört aylık bir sürede hem aşeresiyle, hem takrîbiyle hem de tayyibesıyla nasıl okutulduğu zaman zaman tabii sorgulanıyor, sorgulanmıştır daha doğrusu. Ama orada şunu belirtmek lazım: Bir defa hocamızın çok, bu konuda geniş engin bir tecrübesi vardı. İkincisi de başkanlığımızın seçip gönderdiği öğrencilerin yanında hocamızın daha önce okuttuğu öğrencilerden, yani bu ilmi okumuş, aşere, takrîb, tayyibe okumuş öğrencilerinden de çırakları vardı. Dolayısıyla bu yardımcılarından da asistanlarından da yoğun bir şekilde istifade ediyordu. Yani elbette bütün öğrencileri bizzat baştan sona kendisi dinlemiyordu. Öğrencileri vasıtasıyla da dinlettiriyordu. Ama kendisi kontrol ediyordu ve oradaki çalışma süresi o kursta, sabah namazıyla birlikte başlar, yatsı namazından sonrasına kadar devam eden yani yaklaşık yirmi saatlik bir günlük mesaiydi. Dolayısıyla 8-5 mesaisi değil. Mesai mefhumu tanınmıyor, sabahleyin sabah namazıyla birlikte kurs başlıyor, yatsıdan sonra ne zaman ders biterse o zaman bitiyor. Yoğun bir çalışma var, bir ekip çalışması demek istediğim o. Dört aylık bir süre içerisinde yoğun bir ekip çalışmasıyla birlikte bu kurs orada başarıyla tamamlanmıştır ve işte kurs sonunda yapılan icâzet merasimine de o dönemin Diyanet İşleri Başkan Vekili Lütfi Doğan hocamız da iştirak etmiştir. Ve bu ilk kurs dönemin Diyanet gazetesinde veya dergisinde haber olarak da yer almış.

O kursa katılanlar yanlış hatırlamıyorsam otuz kadar kişiydi. Onların da isimleri mevcuttur. O isimlere baktığımızda mesela benim dikkatimi çeken, onların yarıya yakın bir kısmının hocamızın daha önce okuttuğu, bu alanda ihtisas sahibi olan öğrencileriydi. Biraz önce onu söylemeye çalışıyordum. O öğrenciler yardımıyla yoğun bir mesaiyle dört aylık bir süre içerisinde, o öğrenciler orada aşere-takrîb vücûhatını okumuşlar, öğrenmişler, takribi okumuşlar ve icâzetlerini almışlardır. Bu öğrenciler mezun olduktan sonra Ankara, İstanbul, Konya ve Trabzon gibi ülkenin muhtelif yerlerine dağılmak suretiyle oralarda benzer kursları kendileri açmışlardır. Dolayısıyla ondan sonra da bu ilmin kaybolma tehlikesi ortadan kalkmış ve yeni bir aşamaya, gelişme aşamasına girmiştir. Böylece bugün hamdolsun çok daha önemli gelişmiş bir düzeye gelmiştir. Yani özellikle nicelik, sayı bakımından şu anda hamdolsun çok iyi bir noktaya geldi.

Hocam merhum hocamızın hafızlık ve kıraatte ihtisas dışında öğrencileri farklı açılardan da gözlemlediğini farklı vesilelerle sizden dinlemiştik. Bu vesileyle yine soralım hocam, merhum Âşıkutlu'nun öğrencilerini belli mesleklere yönlendirmesi ve ilgilerine göre onları takip etmesi hususunda bir şeyler söylemek ister misiniz?

Elbette bu konuda söylenecek çok şey var. Yani hocamızın tedrisat metodu bir defa zora, dayatmaya dayalı bir metot değildi. Öğrenci gelir, öğrenciyi önce basit bir imtihana çeker. İmtihan derken, böyle imtihan ediyorum, gel bakalım değil. Öğrenci gelir, annesiyle-babasıyla, yakınıyla, velisiyle gelir. Kimdir, nedir, nereden geliyor, şimdiye kadar ne okumuş? Onları, o genel bilgiyi aldıktan sonra da öğrencinin Kur'an okuma kabiliyetini ve hıfz yeteneğini tespit etmek üzere öğrenciye, Kur'an-ı Kerim'in her herhangi bir yerinden iki üç satırlık bir yer verir, bunu bir ezberlemeye çalış bakalım der. Onu uygun, sakın bir ortama gönderir, odaya gönderir. Orada öğrenci üç-beş satırlık

yeri ezberlemeye çalışır. Ne zaman ezberlediğini düşünüyorsa öğrenci, ezberlediğine kaniyse, gelir ezberledim der. Hocamız onu dinler. Bu arada tabii ki ne zaman başladı ezber, ezbere ne zaman gönderdi, ne zaman geldi onun da saatini tutar. Örneğin bakar saate, saat diyelim ki dördü çeyrek geçiyor öğleden sonra, öğrenci gitti on beş dakika sonra geldi, hocam ezberledim dedi. Ha demek ki on beş dakikada ezberlediğini iddia ediyor. Oku bakalım der okutur. Yani eğer on beş dakikada bir sayfanın dörtte birini ezberleyebilmişse ona ezber yapabilir kanaati hâsıl olur. Tabii ki bu arada okuyuşun niteliği de önemli. Yani tecvid, tashih-i hurûf vesaire onlar da önemli. Onları da bir denedikten sonra öğrenciyi alır. Eğer öğrencinin ezber kabiliyeti yoksa ki bunu da hemen bir anda anlamak mümkün değil, yani hocamızın yaptığı bu ilk tespit, uygulaması bir ön tespittir. Nihai tespit değildir. Dolayısıyla sen bunu şu kadar zamanda ezberlemen gerekirdi ezberleyemedin, o hâlde git demez. Öğrenci kalır, bir süre onu dener tekrar. Yani birkaç hafta belki birkaç ay, bu arada aynı zamanda diğer Kur'an-ı Kerim'in okunuşuyla ilgili tecvid, tashih-i hurûf bilgilerini yapar, ta'lim yaptırır. Yani ezbere hazır hâle getirir. Okuyuşu gelişir, okuyuşun mahiyeti de tabii ki gelişir. Ondan sonra öğrenciye der ki: Tamam sen devam et. Eğer öğrenci bu süre içerisinde yani üç-beş haftalık süre içerisinde umulan ilerlemeyi, gelişmeyi gösterememişse, o zaman der ki velisini çağırır veya mektup yazar o zamanın iletişim imkânları çerçevesinde: Bu çocuğun hafızlık yapması zor görünüyor, onu al, kendi yeteneğine göre bir meslek okuluna ver. Bir okula gönder. Yani al ne yaparsan yap demez, yönlendirirdi.

Diğer taraftan hafızlığını yapan öğrencileri de hafızlığı yaptı bitirdi, ondan sonra hemen onları mesleğe yönlendirmeye çalışırdı ki öncelikle imam-hatip okullarına yönlendirirdi, bizi de öyle yönlendirmişti. Ama bunun dışında hafız, ondan hafızlık yapıp da normal liselere gidip, liselerden mezun olup hayatın değişik alanlarında yani işte sağlık, mühendislik alanında, ticarî alanda, siyaset alanında öğrencisi olan pek çok insan da vardır. Bunu da söylemek lazım. Dolayısıyla hocamızın yani eğitim-öğretime bakış açısı çok genişti. Mutlaka herkes hafız olacak diye bir şey yoktu. Hafız olabilen olur. Hafız olan öğrencilerin de öncelikle o mesleğin doğrultusunda ilerlemesini arzu ederdi. Bunun dışındaki seçeneklere de kapalı değildi. Yani onlara da hoş bakardı.

Hocam konuşacağımız çok şey var. Ama sizin anlattığınız köy ortamından, o bereketten çıkmak istemiyoruz. Merhum hocamızın çok misafiri olduğundan bahsettiniz. Hâliyle gelip gidenlerle, onların hizmetinin nasıl görüldüğüyle ilgili neler söylemek istersiniz? Gelip-gidenlerden hatırladığınız, hatırlanmış kalanlardan paylaşırsanız çok seviniriz hocam.

Şimdi biz tabii bir aile ortamı içinde olduğumuzdan yani hocamızın sonuçta ailesinin bir üyesiyiz, hep aynı çevrede veya evlerimizin yakın olması hasebiyle ev ahvalimiz de malumdu. Hocamızın belki en çok dikkat çekici tarafı, onun misafirperverliği idi. Yani dediğim gibi bizim çocukluğumuz, gençliğimiz onun yanında, yakınında geçtiği için, yani o kadar yanındaydık ki biz gece gündüz beraberdik. Hem okuma maksadıyla hafızlık yaptığımız için hem aileden en yakınlarından birisi olduğumuzdan hem de gelen misafirlerine hizmet etme bahtiyarlığına eriştiğimizden. Şimdi o süreçleri çok yakinen yaşadığımız için şunu söyleyebilirim ki hocamız, yıl 365 gün derler yani misafirsiz kaldığı gün sayısı çok azdır. Ve o dönemin şartlarında 60'lı 70'li yılların şartlarını düşünün daha öncesi de var tabii ki, ben sadece şahit olduğum kısımlarına girmek istiyorum.

Öncesine baktığımızda yani hocamızın misafirperverliği nereden geliyor diye baktığımızda elbette bizim geleneklerimizde, inancımızda, kültür yapımızda misafirperverlik son derece önemli.

Ama bizim aile yapımızda da misafirliğin, misafirperverliğin çok ayrı bir yeri vardır. Hani konuşmamızın başında bahsettiğimiz öğretmen muallim olan büyük dedemiz Ahmet Cemalettin Efendi de kendi döneminde, o yörenin çok saygın kişilerinden ve öğretmenlerinden birisiydi. Yani o dönemin en üst düzey insanları onu ziyarete gelir, misafir kalırlar, onları misafir ederdi. Dolayısıyla bu ihtiyacı karşılamak için büyük dedemiz Ahmet Cemalettin Efendi esas kendi evinin önünde dört odalı, iki katlı husûsi ahşaptan ev yaptırmıştı. Hâlâ o ev durur. İki altta iki üstte ikişer oda, bunların birisi misafirler için ayrılmıştı. Yani kalmasıyla, yemesiyle, içmesi-oturmasıyla. O ev, evcik diyelim yani dört odalı o ev, aynı zamanda o dönemde ülkenin farklı yerlerinden çok insan, yolu değişik nedenlerle işte bizim o taraflara düştüğü için kalma ihtiyacı olurdu. Yani bizim köye ilk yol 1965 yılında yapıldı. Ondan öncesinde yol da yok, yani gelen insanlar, geçen insanlar hani günü birlik, saatlik gelip dönme imkânları yok. Gelen yatılı misafir kalmak durumundaydı. Dolayısıyla yani fakiri ile zenginiyle kim gelirse gelsin bizim köyde kalabileceği yer sorulduğunda adres bizim orası gösterilirdi ve orada gelip kalırlardı. Dolayısıyla bizim aile geleneğimizde böyle bir misafirperverlik damarı da vardır. Dolayısıyla hocamız da bu geleneği tevarüs ettiği için hem bunun dinî açıdan da önemini, insani açıdan da mahiyetini bildiğinden misafirperverlik konusunda bir sınır, hudut söz konusu değildi. Ben bunu şöyle ifade ediyorum: Yani yılın 365 günü yaz-kış, gece-gündüz, nereden-ne zaman kaç kişinin geleceği belli olmayan bir belirsizlik ortamı içerisinde gelen insanları misafir ettiğine çok şahidiz. Çünkü o misafirlerin hizmetini biz yaptık. Her gelen misafire de mutlaka hocamız bir ikramda bulunurdu. Yani öncelikle yeme zamanı ise mutlaka yemek sofrası kurulur. En azından çay, kahve ikram edilir, misafir o şekilde ağırlanır ve gönderilirdi.

Misafirlerin de büyük bir kısmı tabii ki yatılı gelirdi. Hocamızın da ev tertibatı ona göre idi. Hiçbir zaman evine gelen bir misafire karşı mahcup olabilecek bir duruma düşmemiştir. Mutlaka evinde misafiri, misafire ikram edebileceği yeme içme anlamında hazırlığı olurdu. Misafir etme, yatırma anlamında da özel hazırlığı vardı. Onun yatağı yorganıyla, her şeyle ayrı bir yerde misafirlerini ağırlanmasına yönelik hazırlığı her zaman vardı.

Hocam misafir ağırlamak kişisel olarak ev sahibinin değil yani hanımların da üzerinde bir külfet. Anlattıklarınızdan benim anladığım hanım annelerimizin de bu tempoya gönüllü ayak uyduran bir tarafı olmasa bu yürümezdi, yanlış mı düşünüyorum hocam?

Elbette! Yani bu işin tabii mutfak tarafında onlar vardı. Onlar da bildikleri için, yani her zaman gece gündüz bir misafirin geleceğini, mutlaka ev hazırlığını ona göre yapar, tedarik ederlerdi. Sa-dece yemeğin servis tarafı kalırdı. O servis tarafını da biz yapardık. Niye biz yapardık? Rahmetli hocamızın erkek çocuğu yoktu. Yani düşünün ki ben doğduğumda hocamız 60 yaşındaydı. O dönemin şartlarında artık ileri yaş sayılabilir. Hocamızın misafirlerinin hizmetini biz yapardık. Biz derken ben vardım, mesela ağabeyim vardı, amca çocuklarından olanlar da vardı. Ama son zamanlarında genelde biz vardık ve işte gelen misafirin karşılaması, onun hizmeti, sofranın kurulması-kaldırılması ve diğer ne gerekiyorsa yapma işleri bize düşerdi. Tabii biz bu arada da o ortamda bulunduğumuzdan gelen-giden misafirlerle olan sohbetlerde bulunduğumuz için de o sohbetlerin içeriği konusunda da çok bilgi yani kulak misafiri olurduk, çok şey de öğrenirdim. Son 15-20 yıllık hayatını belki yakinen birebir, ev hayatı dâhil olmak üzere en iyi bilen birisi de hamdolsun biziz.

Allah razı olsun, bu vesileyle hocam bir kısmı en azından kayıt altına girmiş oldu. Hocam arzu ederseniz, ara ara yine köyünüze döneceğiz ama 1974-75 yılında Trabzon İmam-Hatip Lisesi'ne geliyorsunuz. Nasıl bir imam-hatip buldunuz hocam geldiğinizde? Yani okul ortamı nasıldı, hocalarınızdan bahsetmek istediğiniz kimler olur? Hatırınızda kalan onlarla ilgili hatıralarımız var mı hocam?

Evet, şimdi hafızlığı bitirdik. 1974-75 yılında da Trabzon İmam-Hatip'e kaydolduk. Yine hocamızın tavsiyesi ve delaletiyle. O dönemde yanlış hatırlamıyorsam Trabzon'da sadece Trabzon İmam-Hatip şu anda Bahçecik'te olan Merkez İmam-Hatip Lisesi vardı. Ortaokul vardı, lisesi vardı. Yani iki bölümden oluşuyordu: ortaokul ve lise. Biz oradan oraya kaydolduk. Daha sonra ilçelerde açıldı ama bizden sonraydı o. Ağabeyim de zaten orada okuyordu, amcaoğulları vardı, onlar da orada okuyorlardı. Biz de onlarla birlikte o kervana katılarak 1974-75 öğretim yılından itibaren Trabzon İmam-Hatip Lisesi'nde okumaya başladık. Orada ağabeyim, amca çocukları 4-5 kişi aynı evde kalıyorduk. Kendi hizmetimizi yapıyorduk ve yemeğimizi pişiriyorduk. Diğer ihtiyaçlarımızı kendimiz karşılıyorduk. Tabii ki anne babamız bize destek oluyordu maddi manevî anlamda. Orada eğitim öğretime başladık.

Tabii çok değerli hocalarımız oldu. Ölenlere Allah rahmet eylesin, yaşayanlar da var Allah hayırlı uzun ömür versin hepsine. Fakat ben şunu hatırlıyorum o dönemde, bizim gerek meslek dersleri hocalarımız içerisinde gerekse diğer edebiyat-fen derslerimizin hocaları içerisinde bizim rol model alabileceğimiz çok hocalarımız vardı. Yani biz onları gördüğümüzde, şahsen ben yani öğretmen dediğim böyle olması lazım diyebileceğimiz insanlardı onlar. Giyinişiyle, tertibiyle, düzeniyle, ders anlatışıyla öğrenciye olan yaklaşımıyla yani insani davranışlarıyla öğretmen böyle olması lazım diye böyle örnek aldığımız hocalarımız vardı. Ve hocalarımızın tabii öğrencilerle ilgilenme düzeyleri de çok yüksekti. Yani sadece derse gelip dersi anlatıp, ders bitince ortadan kaybolan insanlar değildi. Yani dersi hakkını vererek anlatan, dersin öncesinde ve sonrasında da öğrencilerle yakından ilgilenen hatta onu yönlendiren hocalarımız vardı.

Bizim imam-hatip yıllarındaki başarımız da fena değildi, hem fen derslerinde hem meslek derslerinde. Dolayısıyla fen derslerine gelen hocalarımız bizde o yönde bir kabiliyet gördüğü için bizi fen alanlarına yönlendirmeye çalışırlardı. Diğer meslekî alanındaki durumumuz itibarıyla de meslek dersleri hocalarımız bizi sosyal alanlara özellikle o zaman yüksek İslam enstitüleri yaygındı, oralara yönlendirirlerdi, yakinen ilgilenirlerdi ve öğrenciyi idealize ederlerdi. Yani hayata hazırlarlardı. Aynı zamanda hayatta öğrencilere bir ideal verirlerdi. Öğrencinin durumuna göre yönlendirirlerdi, biz de hocalarımızın bu yönlendirmelerinden çok istifade ettik. Neticede biz de işte ilâhiyat alanına yöneldik ki bundan hiç pişman değilim. Bugün olsam, bugün dünyaya gelsem aynı süreçlerden geçsem, yine aynı mesleği seçer, aynı istikamette devam ederdim.

Hocam ben de onu soracaktım şimdi: Yedi yıllık imam-hatip lisesini başarılı bir öğrenci olduğunuz için beş yılda bitirdiniz. Şimdi mesela biz yakındaki bir imam-hatibe gitsek veya uzağımızdaki başarılı öğrencilere sorsak idealize ettikleri alan olarak tıp ya da başka kariyer için önemli görülen yerleri söylerler. Siz hiç tıp alanını falan düşündünüz mü hocam? Böyle geçti mi aklınızdan? Yani doktor olmak vesaire farklı meslekleri düşündünüz mü?

Tabii düşündüm. Yani aslında merakım da vardı tıp alanı olsun, mühendislik alanları olsun. Hem derslerim iyiydi hem de o alanlarda kendimce kabiliyetim de vardı. Hocalarımızın da teşviki vardı

hatta bizim yazdığımız ilk tercihlerde tıpta vardı mesela. Evet! Fakat hocamız, tabii zorlamazdı kimseyi, sen illaki şu alana geleceksin, bu alana gideceksin, diye büyüğümüz Âşıkkutlu hocamız. Ama onun gönlünde hep böyle dinî ilimler, o zamanın yüksek İslam enstitüleri ve ilâhiyat fakülteleri vardı. Oraya doğru içinde bir arzunun olduğunu, bunu zaman zaman da söylediğini hatırlıyorum ben. Hatta bizi idealize etmek için derdi ki bak işte sen yüksek İslam enstitüsüne gidersen, orada ben de seni daha okuturum, hafızlığımızı yapmışız diğer İslâmî ilimler, Arapça, fıkıh, tefsir neyse seni tekrar hususi olarak okuturum. Kendini geliştirirsin, ileride iyi bir hoca olursun ve bizi rahmetli Bekir Topaloğlu hocamız, Hayrettin Karaman hocamızla idealize ederdi. Onlar gibi olursun derdi. Bu son derece önemli.

Yani sizin ilâhiyat tercihinizde Bekir Topaloğlu'nun dolaylı bereketi olmuş oldu.

Evet, yani ben hususi de okuturum, oraları da okursunuz. Diğer zamanlarda fırsat buldukça beraber diğer dersleri de okuruz. İleride büyük hoca olursun, bak Bekir Topaloğlu gibi, Hayrettin Karaman Hoca gibi hoca olursun diye bizi teşvik ederdi. Ve neticede tabii kul kurar Allah yapar derler. Biz her ne kadar tıbbı mühendisliğe karşı bir ilgimiz olsa bile kabiliyetimiz de kendimce olmasına rağmen, bu alana yöneldik ve sonra da hiçbir zaman geriye dönüp de keşke öyle olsaydı, diye bir şey dahi içimden geçmemiştir.

Hocam dilerseniz biraz da Bursa İlahiyat günlerinizden, hatta siz girdiğinizde Yüksek İslam Enstitüsü 1980 sonrası fakülte oluyor, bahsedebilir miyiz? Enstitü-fakülte günleri, Yüksek İslam'da hocalarınız, oradaki eğitim durumu hakkında biraz bilgi verebilir misiniz?

Evet, 1979 yılında Bursa Yüksek İslam Enstitüsü'ydü, o zamanki adı. Oraya girmek üzere biz buradan gittik. O zaman sınavla alıyor bu okullar, sınav yapıldı. Başta Kur'an-ı Kerim, Arapça sınavları filan yapıldı, o sınavlara girdik. Herhangi bir sorun olmadan da kazandık ve kaydımızı yaptık.

Hocam Bursa tercihinizin özel bir sebebi var mı?

Bursa tercihimizin özel bir sebebi? Güzel bir soru. Amcaoğlu, en büyük ailemizin amcaoğlu olarak en büyüğümüz Ahmet Abi vardı. O, oraya gitmişti, orada öğrenciydi. 1976'da açıldı orası sanıyorum, 75 veya 76'da açıldı. Oranın ilk öğrencilerinden birisiydi. Dolayısıyla orada öyle bir yakınlığımızın olması hasebiyle hocamız bizi oraya yönlendirdi. Mehmet Rüştü Âşıkkutlu Hocamızın yine yönlendirmesiyle biz oraya gittik. Bu bahsettiğim Ahmet Abi aynı zamanda hocamızın kızından torunu, orada kalıyor. Orada ev tutmuş. Bizi de oraya gönderdi. Normalde İstanbul'a gidebilirdik, Konya'ya gidebilirdik ama diğer amcaoğullarının da orada olması hasebiyle orada daha rahat kalılabileceğini düşündü. O dönemin kalma imkânları bugünkü gibi de değildi. Bu bahsettiğimiz yaklaşık kırk küsur yıllık bir süre öncesinde, yurt imkânları o kadar yaygın değildi. Bunun dışındaki ev imkânları da kalma imkânları da maddi imkânlar da maalesef çok elverişli olmadığı için, bizi oraya yönlendirdi. Hem de bizim Ahmet'le kalırsın dedi, o da orada okuyor ve orada devam edersin diye bize söyledi. Biz de oraya gittik. Orada başladık. Orada kaldık.

Giderken hocamızın şöyle bir âdeti vardı: Bir öğrencisini bir yere gönderirken, bu mutlaka okula gitmek için değil örneğin bir öğrencisini bir yere imamlığa, müezzinliğe veya müftülüğe gönderirken ki o zaman müftü de olabiliyordu ilkokul, ortaokul mezunları veya işte bir okula gönderirken

gerektiğinde bir referans mektubu yazardı. Referans mektubunda o kişiyle ilgili kanaatini yazar gönderirdi. Ben Bursa'ya gittiğimde bana iki tane mektup vermişti. Birisi şu anda Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden emekli öğretim üyesi aynı zamanda benim muciz olan, bana Arabi, İslâmi ilimlerden icâzet veren Yunus Vehbi hocamız Çaykaralı, Hopşeralı Hacı Hasan Efendi merhumun oğlu, ona bir pusula yazdı verdi. Bir de eski Çaykara müftüsü Hacı Yusuf Efendi vardı. Onun oğlu o zaman orada avukattı, Ömer Şerif Abi. Bir de ona bir pusula verdi. Bunu onlara verirsin dedi, içine ne yazdı ben bilmiyorum, kapattı verdi. Götürdüm verdim onlara.

Orada imtihana falan girdik ve kazandık, okula başladık. Orada bizim okul, o zaman Bursa Yüksek İslam Enstitüsü yeni açılmıştı. 2-3 yıllık bir mazisi vardı. O zamanki müdürü de Allah selamet versin Prof. Dr. Halis Ayhan hocamızdı. Orada başladık biz. Çok değerli hocalarımızdan ders aldık. Süleyman Uludağ hocamız oldu. Ahmet Lütfi Kazancı hocamız oldu, Ahmet Saim Kılavuz hocamız oldu o dönemde. Yani pek çok hocamız o dönemde bize çok faydalı oldular, ders verdiler. Onlardan ders aldık.

Hocam normal okul dersleri dışında istifade ettiğiniz Yunus Vehbi Hoca mı oldu?

Evet, bu arada Yunus Vehbi hocamızın orada mutad müfredat dışında yani okul dersleri dışında kursları vardı. Arapça *Emsile-Binâ*'dan başlayıp yani alet ilimlerini sonuna kadar devam ettiren aynı zamanda tefsir, hadis, fıkıh dersleri de vardı, meccanen yaptığı derslerdi. Biz o derslere devam ettik Yunus Vehbi hocamızla. Hocamızın ona yazdığı pusulayı daha sonra hocamız neşretti, hatıratında var. Orada bizden bahsediyor, bu benim yeğenim, iyi hafızdır, Kur'ân-ı Kerîm'in neresinden sorsan doğru düzgün ezber okur diyor. Bunu sana emanet ediyorum mealinde bir içeriği var. Orada Yunus Vehbi hocayla fiilen tanışıyoruz, onun ders halkasına iştirak ediyoruz. Arapça'dan başlıyoruz. Belli bir yere kadar geliyoruz, diğer ilimlerden de okuyoruz ve daha sonra yani hocamızla bizim irtibatımız devam etti. Sadece okul sürecinde değil, okul bittikten sonraki dönemlerde de fırsat buldukça ben bazen Bursa'ya gittiğimde, hocamız Bursa'dan Trabzon'a geldiğinde fırsat bulduğumuzda hocamızla oturup eksik kalan yerleri ikmal etmek suretiyle belli bir noktaya getirdik ve yani tamamdır noktasına gelince de hocamız bize İslâmi ilimlerden icâzet verdi. Allah kendisinden razı olsun. Bunun dışında diğer hocalarımızın da yine böyle ders dışında yaptığı kurs niteliğindeki devam ettiğimiz dersleri de oldu. Tefsir, hadis, fıkıh dersleri aldık, hatta dinî mûsikî dersleri de aldık. Dolayısıyla biz, yani o dört yıl içerisinde Bursa Yüksek İslam Enstitüsü daha sonra Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi adıyla dönüştürülen fakülteden, elden geldiğince epey istifade ederek mezun olduk.

Hocam mezun olduktan sonra imam-hatip olarak meslek hayatına başlıyorsunuz. Bir taraftan da akademik olarak, ihtisas sahası olarak hadisi tercih ediyorsunuz. Ben sizi dinlerken hep aklımda, hocam niçin kıraat bölümünden devam etmedi sorusu vardı. Özellikle kıraatle alakalı faaliyetlere hep devam ettiniz, yani Marmara'da hadis bölümünde ders okuturken bir taraftan Kur'ân-ı Kerîm'den hafız yetiştirmeye, Kur'ân-ı Kerîm derslerine girmeye devam ettiniz. Evet, ihtisas alanı olarak imam-hatipten sonra tıbbî niye tercih etmediniz sorusu gibi bu defa şöyle soralım: Niçin Kur'ân-ı Kerîm değil de ihtisas için özellikle hadisi tercih ettiniz hocam?

Haklısınız. Ama bu o yıllarda yani ilâhiyat alanında yüksek lisans ve doktora yapma, bilim alanı olarak kıraat ilmi yoktu. Yani ne vardı, en yakın tefsir vardı. Yani tefsirde de ancak tefsir merkezli

bir şey yapabiliydiniz, akademik çalışma yapabiliydiniz. Kıraat ilmiyle ilgili olarak akademik çalışma yaptırabilme yeterliliğine henüz maalesef ülkemiz yeni yeni erişiyor. Yani son birkaç yıldan beri bu konuda ciddi çalışmalar var, bu alana özgü uzman hocalarımız var ama o yıllarda evet kıraat ilmi, aşere-takrîb-tayyibe okumuş yetkin hocalarımız var. Ama bunlar üniversite mezunu değil. Yani akademik çalışma yaptırma yeterliliğine sahip olmadıkları, akademinin dışında oldukları için bunlardan istifade etme imkânı akademik anlamda yok. Dolayısıyla biz bitirince ne olabilir diye düşündük. Yani tefsir de olabilir hadis de olabilir, hatta fıkıh da olabilir. Yani bunlar birbirine yakın sonuçta aynı ilim alanı oldukları için bize yakındı. Ama hadis alanını yani kıraat olmayınca hadis alanını seçmemin en temel nedeni de Allah selamet versin Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan hocamız. Nasıl oldu? Biz bitirdik İlahiyat fakültesini Bursa'da. O dönemde de yüksek İslam enstitüleri henüz yeni fakülteye dönüştürüldüğü için oralarda akademik çalışma yapma veya yaptırma yeterliliği tam oluşmamış. Türkiye'de iki yer var akademik çalışma yapılan, yapılabilen: birisi Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi. O nedenle birçok hocamız, yani bizim hocalarımız emsali olan o jenerasyonun önemli bir kısmının doktoraları ya Ankara'dır ya da Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'ne bağlı olarak yapmışlardır. O bakımdan biz fakülteyi bitirdiğimizde akademik çalışmayı yapabileceğimiz tek yer bize yakın olması hasebiyle Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesiydi. Orada da yeni yeni başlamıştı yüksek lisans yapma çalışmaları. Oraya gittik, İsmail Lütfi Çakan hocamızla tanıştık. Onunla hasbihal ettik ve istişare yaptık, dedi ki: Hadisten yüksek lisans yapmak istersen buyur. Biz de sağ olsun karar verdik ve onunla yüksek lisans eğitimine başladık, 1983.

Hocam Türkiye'nin seçkin fakültelerinden birinde hem doktora döneminizde, yüksek lisans döneminizde hem de sonraki meslek hayatınızda çok seçkin hocalarımızla hoca-talebe olarak aynı kurumda çalışma imkânı elde ettiniz. Ama bu sürecin başlangıcı olarak, arzu ederseniz oraya asistan olarak başlama hikâyenizi dinlemek isteriz hocam, yani Marmara İlahiyat'ı.

Evet, bizim de idealimiz asistan olmaktı. Yani dedim ya bizim hocalarımız ta ilkokuldan, imam-hatip okulundan itibaren hem okuldaki hocalarımız hem de diğer dışarıdan ders aldığımız hafızlık yaptığımız Âşıkutlu hocamız gibi diğer hocalarımızın bizi idealize ettiği bir yön vardı, o da dinî ilimler ilâhiyat alanıydı. Ve bunu yaparken de mutlaka biz bunu bir üniversite, bir akademik ortamda yapmayı önceledik. O bakımdan, yani biz henüz daha ilâhiyat fakültesini bitirmeden, mezun olmadan bunu kafamıza koymuştuk. Yani ben burayı bitirdikten sonra mutlaka bir üniversitede akademik çalışma yapmam lazım, akademik süreçlere dâhil olmamız lazım diye bunu idealize etmiştik ve o tabii bunun birinci basamağı da asistan olmaktı. Asistan olmak da kolay bir şey değildi tabii ki. O bakımdan bizim İsmail Lütfi Çakan hocamız da İstanbul Marmara'da tanışmamız onunla yakın çalışmamız, onun bizi tanıması, bize güvenmesi, sağ olsun yani bizde geleceğe yönelik bir şeyler keşfetmesi belki, bizim için son derece belirleyici oldu. Biz 1983'te yüksek lisansa başladık hocamızla. 1985'te iki yıl içinde bunu bitirdik. Tabii sıra doktora geldi.

Bu arada 1985 yılında Marmara Üniversitesi'nde henüz yeni fakülte olduğu için yeni yeni akademik kadro oluşuyor, asistanlık kadroları verildi ve kadrolar açıldı. Hocamız bizi teşvik etti. Dedi ki: Müracaat etmende fayda var. Tabii o zaman da kadrolar az ama müracaat edenler de çok. Yani bayağı bir şey var, rekabet ortamı da var. Biz müracaat ettik. Hatta ben 1983-1985 yılları arasında Bursa merkezde Ebdal Mehmet Camii'nde imam-hatiplik görevim de var. Orada görev yapıyorum.

İstanbul'a gelip gidiyorum. O cami de benim meslekî hayatım için son derece önemli ve bereketli bir başlangıç noktası olduğunu da burada ifade etmek istiyorum yeri gelmişken. Ve bu vesileyle merhumun büyük bir zat olduğu söylenir, Ebdal Mehmet hazretlerinin de ruhu şâd olsun. Allah mekânını cennet eylesin! Şimdi orada imam-hatiplik görevim var. Yani bir görevim var benim ama idealim üniversiteye geçmek, asistan olmak. Ondan sonraki süreçlere devam etmek. Kadrolar ilan edildi, hocamız müracaat etmemizi istedi, müracaat ettik. Hatta ben o sırada Fransa'da bir camide Ramazan görevine Diyanet İşleri Başkanlığı bizi görevlendirmişti, bir aylık süre içindi. Oraya gitmiştik. Haberimiz oldu, müracaatımızı yaptık önce. Asistanlık sınavına girdik ve başladık, 1985.

Hocam doktora sürecinizde Yaşar Kandemir ve Raşit Küçük hocalar, İsmail Lütfi Çakan hocamız zaten danışmanınız sizi yönlendirdi. Sonra da meslektaş olarak bir arada bulundunuz. Yani çok farklı bir tecrübe olmuştur muhakkak ama hocalarımızdan kısaca bahsetmek ister misiniz? Yani hoca olarak nasıldılar, mesleki tecrübe olarak size ne kattılar? Çünkü hadis bölümünde kurucu isimler hocalarımızın hepsiydi.

Evet, şimdi bu isimler hem hadis bölümü için düşündüğümüz zaman, aslında bunu biraz daha genelleştirecek olursak Türkiye ölçeğinde de düşünebiliriz, dediğim gibi o dönemler daha yeni yüksek İslam enstitüleri fakülteye dönüştürülmüş, fakültelerin ilk akademik kadroları da o hocalarımız. Tabi bunun gibi diğer alanlarda da değerli hocalarımız var. Biz onlardan da zaman zaman ders alıyoruz. Mesela Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin kurucu dekanı Allah selamet versin Salih Tuğ hocamız. Biz ondan çok istifade ettik. Mesela onun da bize çok desteği yönlendirmesi oldu. Bunun dışında İsmail Lütfi Çakan hocamız, Yaşar Kandemir hocamız, Raşit Küçük hocamız Erzurum'daydı oradan geldi, rahmetli Mehmet Erkal hocamız, Hayrettin Karaman hocamız, Bekir Topaloğlu hocamız, Mehmet Saim Yeprem hocamız. Yani şu anda ilk aklıma gelenler. Bunlar bizim hem hocalarımız hem idarecilerimiz oldu. Aynı zamanda Türkiye'deki ilâhiyat akademiyasının kurucu nesli de bunlardır. O bakımdan bunlara tabii ki vefa borcumuz, minnet duygumuz bir başkadır.

Hocalarımızın yakın ilgisiyle biz elimizden geldiği kadar kendi çalışmalarımızla, katkılarımızla da kendimizi geliştirmeye çalıştık. Bu bağlamda tabii ki yüksek lisans tezimizi İsmail Lütfi Çakan hocamızdan yaptık. Bursa'da görevli olduğum için yani İstanbul'da çok fazla bulunma imkânımız yok. O dönemde araştırma kütüphanelerinin sayısı yok denecek kadar az. İstanbul'da benim hatırladığım kadarıyla sadece İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde İslâm Araştırmaları Merkezi var. O dönemin en zengin kütüphanesi diyebileceğimiz, İslâmî ilimler anlamında orası ki o da şu anda belki birçoğumuzun şahsî kütüphanesi çerçevesinde bir zenginliğe sahipti. Ama o dönem için, bizim için tabii büyük bir şeydi, büyük bir imkândı. Bunun dışında IRCICA dediğimiz kurum yeni kurulmuştu, orası vardı. 1980'li yılların ortalarından itibaren de İslâm Araştırmaları Merkezi, Diyanet İşleri Başkanlığı Diyanet Vakfı'na bağlı biliyorsunuz, İSAM kurulmuştu. Dolayısıyla yani İstanbul'da uzun süre kalıp da bu kütüphanelere bizim gidip orada günlerce haftalarca çalışma imkânımız yoktu. Olmayınca İsmail Lütfi Çakan hocamız çok pratik zekâlı bir hocamız. Dedi ki sana Bursa'da yapabileceğin bir tez arayalım, bulalım. Ne olabilir? Düşündük taşındık. Tamam, Bursa'da eski eserler kütüphanesi var dedi. Bu eski eserler kütüphanesinde hadis ilmiyle ilgili neler var? Bunları bir tespit edelim dedi. Bursa'ya döndüm, orada hemen merkezde, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi diye bir kütüphane var, tarihi bir kütüphane. Oraya gittim, orada biraz çalıştım. Ne var ne yok diye defterlerine, kataloglarına baktım. Orada baktım ki hadisle ilgili epey

bir eser var. Hocamla istişare yaptık. Dedim: Hocam, gittim, baktım, gördüm orada hadisle ilgili epey bir eser, çalışılabilecek bir malzeme var. Tamam, dedi. O zaman senin yüksek lisans tezin Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'nde hadis usulüyle ilgili eserlerin tavsif ve tanıtımını yapan bir çalışma olsun. Yani orada sınırlandırdık. Hadis usulüyle ilgili eserlere yoğunlaştırdık tezimizi ve ondan sonra orada çalıştım. Aylarca bütün kataloglarını taradım. Hadis usulüyle ilgili hem eski basma hem de yazma hâlinde eserlerin kataloglarını yaptık. Onların tavsif ve tanıtımını içeren bir çalışmayla yüksek lisans tezimiz bitirmiş olduk.

Yüksek lisans tezi bitti. 1985 Temmuz'undaydı sanıyorum, ardından doktora sınavları yapıldı, yine Marmara'da tabi doktora var sadece, doktora sınavına girdik. Sınavı kazandık ve doktora da 1985 yılında Marmara'da başladık. Ders süreçlerinde muhtelif hocalarımızdan dersler aldık. Yani sadece hadisle ilgili değil biliyorsunuz, tefsir de var, hadis de var, fıkıh var, fıkıh usulü var, araştırma teknikleri dersleri var. Orada muhtelif hocalarımızdan ders almak suretiyle ders dönemini bitirdik. Sıra tez dönemine geldi. Bu kez de Yaşar Hocamızla tabii ki zaten tanışıyorduk ama doktorada onunla çalışma imkânı oldu. Ve onunla da yaptığımız müzakereler neticesinde, o zamanlar henüz daha hadis ilimlerinin genel konularına dair çalışmalar bitmemişti. Hocamızın da doktora tezi mevzu hadisler konusu biliyorsunuz. Sen de rical tenkidini cerh- ta'dil ilmini çalış dedi, bizi yönlendirdi. Benim de o konuda bir merakım da vardı, gerçekten bu hadis ravilerinin güvenilirlik durumları nasıl belirleniyor filan diye. Hatta benim şahsî kütüphaneme aldığım ilk eserlerden birisi de İbn Ebî Hatim er-Râzî'nin *el-Cerh ve't-ta'dil* adlı eseridir. Büyük bir hevesle de o eseri okumuştum. Oradan kafamda kalan bir şey vardı. Konu olarak da bu hoşlandığım bir konuydu. Hocam da bunu uygun gördü. Biz de cerh-ta'dil ilminin doktora konusu olarak çalıştık.

Hocam 90'lı yıllarda, doktora döneminizden sonra da kıraatle ilginiz hiç kesilmedi. Hatta doçentlik sürecinde aynı zamanda kıraat ilminde ihtisasınızı tamamlama imkânı buldunuz. Aşere-takrîb eğitimini tamamladınız. Hem bu alanla ilgili yan uğraşlarınızı hem de şunu sormak istiyorum: Normalde bir akademisyen bir alanla uğraşır, o bile ona külfetli gelir. Çünkü aynı zamanda tez hazırlıyorsunuz, talebe-makale-ileri kitaplarla uğraşıyorsunuz, zor olmadı mı hocam? Yani yıpratıcı ve yorucu bir süreç olmadı mı, iki kanaldan birden devam etmek zorunda kalmak?

Elbette yani her hareketliliğin bir zorluğu vardır. Ama bunların hiçbirisini zorla yapmadım ben. Hepsini isteyerek yaptım. Benim kıraat ilmine olan ilgim belki, öyle söylemek lâzım çocukluk yıllarına dayanıyor. O da hani konuşmamızın başında 1968 kursundan bahsettim, kıraat ihtisas kursundan bahsettim. Şimdi o yılda ben sekiz yaşındayım. Henüz Kur'an okumasını bilmiyorum diyecek kadar zayıf ama ben sürekli o kursa gidiyorum, orada bulunuyorum. Ben çocuğum, oradaki amcalarımız, abilerimiz mesabesinde olanlar bizi seviyorlar, hocamızın da yakını olmamız hasebiyle. Mesela ben gidiyorum kursa, onlar ders okuyorlar. Zaten kulak aşinalığı bizde çok kalıcı bir şey, bizim evde sürekli Kur'an okunduğu için yani Darü'l-Kur'an gibi sürekli hafızlık çalışanlar, ders okuyanlar, ders dinleyenler var. Yani bizde kadın erkek herkesin Kur'an-ı Kerim'e karşı bir aşinalığı var. Allah selamet versin annem mesela, yanında okuyun, bir yerde fahiş bir hata yaparsanız dikkatini çeker. Der ki orası öyle olmayacak. Niye? Çünkü yanında ben, ağabeyim hafızlık yaptık. Yani gece gündüz hafızlık yaptık. Ümmî birisi olmasına rağmen kulak aşinalığı oluştu onda. Bizim Fazıl'ı tanıyorsun değil mi? O da hafız biliyorsun. Ben ondan cüz dinliyorum, evde İstanbul'da. Annem de orada oturuyor. Okurken bir yere geldi, bir galat yaptı. Annem daha ben hiçbir şey yap-

madan, orası öyle olmayacak dedi. Şaştım kaldım, ben nasıl olacak anne dedim? Orası böyle olacak dedi. Hafız değil ama kelimeleri biliyor, duymuş, telaffuzunu biliyor. Hakikaten de doğru bir tespit yapmıştı ve orayı düzelttik. Böyle bir aile ortamında ve atmosferde bulunduğumuz için yani aile efradı olarak hatta komşular aynı şekilde, bizim oralarda bu çok yaygındır. Şimdi belki o kadar değildir ama hocamızın döneminde çok yaygındır bu kulak aşinalığı. Hiç Kur'an okumasını bilmesene bile yani Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okumasını bilmesene bile, bildiği sûreleri, namaz sûrelerini dualarını doğru okur insanlar, doğru telaffuz eder. Böyle bir şey var.

Şimdi gelelim konumuza, yani benim Kur'an-ı Kerim'le olan ilgim, kıraat ilmine olan ilgim de çocukluk yıllarına dayanıyor. Orada kıraat ilmi tedrisatı yapan hocalarımızın arasında bulunurken, onları dinlerken benim ilgimi çekerdi. Yani bunlar burayı nasıl okuyorlar, tekrar tekrar dönüyor okuyor, dönüyor okuyor, dönüyor okuyor, şimdi ben tekrarı anlıyorum. Burada bir tekrar var ama mahiyetini pek çözemiyorum. Dolayısıyla yani oradan başlayan bir ilgi var. Daha sonra hafızlık yaptık. Rahmetli hocamız gerek yani evinde gerekse de kursta bulunduğumuz zamanlarda gelen misafirleri veya talebeleri olurdu. Böyle zaman zaman ziyaretine gelirlerdi. Biz de çocuktuk. Bizi belki de teşvik etmek için söylerdi, şu anda ben o yorumu yapıyorum. Derdi ki, bu benim yeğenimdir, Emin, ismimi de söylerdi. Emin, sesi güzeldir, okusun bir Fatiha, okusun da dinleyin bakalım, dinleyelim derdi. Ben Fatiha'yı bilirdim, Fatiha okurdum. Elif-lâm-mîm'den birkaç âyet bilirdim, onları okurdum. Onların hoşuna giderdi. Benim de hoşuma giderdi. Öyle başlayan bir süreç. Sonra hafızlık yaptık. Hafızlığı bitirdik, imam-hatip okuluna gittik. Tabii ki orada yani 1974 yılında ben imam-hatibe gidince aynı yıl hocamız da bu sefer Ankara'daki 1974-75 yılındaki kıraat kursuna gitti. 1968 yılındakine gidememişti, annesi sebebiyle, annesi rahmetli oldu 1968 yılında. 1974 yılında böyle bir durum, mâni kalmayınca Ankara'ya gitti.

Bu 1968 yılıyla ilgili bir şey aklıma geldi, onu söyleyeyim burada. Bu önemli bir şey. Yani 1968 yılında dört ayda nasıl bitirildi bu kurs sorusuna, nasıl bir çalışmayla bitirildiğini anlamak için belki dikkat çekici bir anekdottur bu. 1968 Temmuz'un başında kurs başladı, ayın ortalarında veya sonlarına doğru hocamızın annesi bir yaz günü rahmetli oldu. Hatırlıyorum ben, bizim evimizde rahmetli oldu, sabah namazı gibi rahmetli oldu. O gün cenaze işleri yapıldı, cenaze defnedildi, hocamız annesini defnetti. Namazını kıldırıldı, Kur'an'ını okudu. Hafızları da var, yanlış hatırlamıyorsam bir öğlen veya ikinci vaktiydi, cenaze bitti. Millet dağıldı, evet, dedi! Şimdi artık biz işimize dönelim ve derse döndüler. Yani annem rahmetli oldu, bugün değil de yarın, üç gün yas tutalım gibi bir düşünceyle değil. Cenaze bitti, ardından herkes tekrar kursa gidildi ve orada derse devam edildi. Böyle bir sıkı çalışmanın neticesinde dört ayda bereketli bir sonuç ortaya çıktı.

Şimdi dönelim tekrar konuya. Hafızlığı bitirdik, normalde tam biz hocamızdan istifade edeceğimiz bir dönemde hocamız tabii ki önemli bir iş için Ankara'ya bu sefer gidiyor. Şu anda Ankara Müftülüğü'nün bulunduğu yer o dönemde Diyanet İşleri Başkanlığı'ydı. Tayyar Bey 1974 kursu için hocamızın yanına geldi. Bir ramazan günüydü, Tayyar Bey'in hatıratında da bu yer alır. Gelmiş, tabii bizim buranın coğrafyasını biliyorsunuz. Yollar o dönemde çok daha basit ve virajlı, uçurum vesaire. İşte o yolları aşarak geldi, çıkmış köye. Bir ikinci vakti olduğundan bahsediyor. Bizde de ikinci namazından sonra mukabele okunurdu camide. Hocamız başlar, talebeleri de birer sayfa ikişer sayfa okumak suretiyle mukabele okunurdu. Tayyar Bey de o vakitlerde gelmiş köye, camiye gelmiş, camide mukabele okunuyor. Tabii hocamızla tanışmışlar vesaire, sonra durumu hocamıza anlatmış. Ne konuşmuşlar, şu anda ayrıntısını ben bilmiyorum. Ben yoktum orada ama yine hocamız Ankara'ya gitmekte pek istekli olmamış bildiğim kadarıyla. Tayyar Bey demiş ki: Hocam bizden bu kadar, vebal bundan sonra sende. Neyse ikindiye namaza gitmişler, namazdan sonra mukabele

okumaya sıra gelmiş, hocamız demiş ki Tayyar Bey'e: Buyurun siz de biraz okuyun. Tayyar Bey de orada ya bir aşr-ı şerif veya mukabele okumuş. Sonra bitirince hocamız Tayyar Bey'e, bu kadar güzel Kur'an okuyan kimsenin sözü tutulur, tamam ben Ankara'ya geliyorum, demiş. Orada kararını vermiş ve Ankara safahatı öyle başladı.

Şimdi biz tabii o dönemde Trabzon'da imam-hatipte öğrenciyiz, yani yeni girmişiz, birinci sınıftayım. Hocamız Ankara'ya gitti, biz burada öğrenci, o Ankara'da. 1975 yılının ortalarında döndü. Ankara'daki kurs bitti köye geldi, yaz ortasıydı. Biz güzün tekrar imam-hatip okuluna geldik, başladık. O da zaten 1976 yılında İstanbul'a gitti bu sefer, İstanbul'daki Haseki dediğimiz kursun ilk tertibi, ilk dönemi o zamandı. Orada kursa gitti. Biz burada kaldık. Yani hocamızla 1974 yılından sonra bir arada kalmaya, hoca-talebe irtibatına fazla imkânımız olmadı. 1979'da döndü. Ben imam-hatibi bitirdim. Yüksek İslam enstitüsü'ne başlayacağım. O dönemde tekrar hocamızla okumaya başladık, bana mesela bir şey yazdı verdi Arapça'yla ilgili olarak. Arapça sarf-nahiv özeti sayılabilecek bir-iki sayfalık bir A4 kâğıdı düşünün, iki sayfalık bir yani sarf-nahvi formülize eden bir şey yazdı, verdi. "Bak!" dedi, "Arapçanın özeti budur. Bunu al, oku, ezberle. Senin işini görür," dedi. Hâlâ bende durur, o kâğıt. Öyle burada olduğumuz sürece okumaya başladık. Ben 1979'da Bursa'ya gittim. O, burada. Orada birinci sınıftan ikinci sınıfına geçtik, geldik buraya. Yani 1980'in Haziran'ında okul bitti, ben buraya geldim. Ama hocamız hasta bu sefer. 1979'un sonlarında bir bel ağrısı şikâyetinden başlayan bir süreç. Hocamız rahatsız ama bu arada dersi okutmaya devam ediyor. Yani gelen hafızları dinliyor, kıraat için gelenlere ders okutuyor. Bu arada kendi eserleriyle ilgili rötuşlar yapıyor, kıraat ilmiyle ilgili birkaç eseri var biliyorsunuz. Onlarla ilgili çalışmalarını yürütüyor. Bu çalışmaları da genelde misafir yoğunluğundan arda kalan zamanlarda yapardı. Bu da bir ara bilgi olsun yani hocamızın meşguliyeti o kadar fazlaydı ki; sabah namazıyla başlayıp yatsıya kadar devam eden bir süreçte kimin nereden geleceği, kaç kişi geleceği belli olmayan bir misafir ağırlama, ders okutma yoğunluğu içerisinde, bunun dışında gerek komşuların, köylülerin gerek o yöredeki insanların değişik sorunlarıyla uğraşma. Bunun içinde aile anlaşmazlıklarından tutun da miras kavgalarına kadar bütün o sorunları insanlar ilk önce hocamızla gelip paylaşırlardı. Onun bu noktada halledemediği olay sayısı çok fazla değildir. Hocamızın öyle bir otoritesi, insanlar üzerinde saygınlığı vardı. Bir anlaşmazlık olduğu zaman, tamam gidelim haciefendiye soralım. O yöredeki adı haciefendiydi, "hocaefendi" de değildi. haciefendiye soralım o ne derse o, gelirlerdi anlatırlardı durumlarını. O, iki tarafı da dinlerdi, kimden ne taviz alabilecekse onları bir orta noktada buluşturur, birleştirir; o meseleyi suhuletle hallederdi. Her hafta mutlaka Of'a gider, emekli olmasına rağmen vaaz ederdi. Yani vaaz-irşat faaliyetlerinden hiçbir zaman geri kalmamıştır. Camideki görevine mutlaka gider, orada namaz kıldırırdı. Hafızlarını dinlerdi.

Evet, 1979 yılında ben Bursa'ya gittim. Hocamız İstanbul'dan buraya geldi. Yine ayrı düştük. Yaz tatili için buraya geldim. Hocamız da buradaydı. Ama hasta, dedi ki kıraat okumaya başlayalım. Başlayalım, ben de zaten istiyorum. Başladık usul kısmını okuduk. Ondan sonra tatbikata, aşereden başladık. Onun kendi içinde tabii bazı şeyleri var, usulle ilgili. Yani okutma usulüyle ilgili şeyleri var. Başladık Kur'an-ı Kerim'in başından belli bir yere kadar infirad üzere okuduk. Ondan sonra başladık baştan, belli bir yere geliyorsun, indirac usulüyle geliyorsun. Ama bu arada kıraat ilminin temel esaslarını ve metodunu öğrenmiş oluyorsun, okuduk. Bu arada hocamızın hastalığı tabii biraz daha arttı, şiddetlendi. Bu sefer onun hastalığıyla ilgilendik. Hastane süreçleri oldu burada. O sene mesela biz her yıl Ramazan'da mukabele okumak üzere İstanbul'da bulunurduk. İstanbul'da, -yakınlarda rahmetli oldu merhum- İbrahim Tanrıkulu hocamızın Gözcü Baba Camii'nde ağabeyim ve ben, sabah namazlarından sonra mukabele okurduk. Başka camilerde de okurduk. O bizim

hafızlığımızı da pekiştirirdi. Çok da faydasını gördük mukabele okumanın, hafızlık anlamında. O sene bize dedi ki, hem ağabeyime hem bana; bu sene siz İstanbul'a gitmeyin. Yani Ramazanlık diye tabir ediliyordu, mukabele okumak için İstanbul'a gitmeyin, benim yanımda durun, dedi. Ben sizin karşılığınızı vereceğim diye de bize bir teklifi oldu. Biz ne demek tabii ki dedik ve kaldık, o Ramazan'da. O Ramazan temmuz aylarına falan denk geliyordu, gitmedik ve hocamızın son zamanlarında yanında bulunduk. Hastane süreçlerinde bulunduk.

Dolayısıyla kıraat ilmine başlayışımız Âşıkutlu Hocamızın sağlığında kendisiyle birlikte. O rahmetli oldu, ondan sonra, onun ufak biraderi vardı Kemalettin Efendi Allah rahmet eylesin, o da iyi bir kurrâ-hafızdı, abisinden hocamızdan okumuştü aşere-takribi. Bir süre ondan devam ettik. Bu sefer okul zamanı geldi, tekrar buradan ayrılıp Bursa'ya gitme durumumuz ortaya çıktı. Bursa'ya gittik. Ondan sonra ne yapabiliriz diye düşündük. Daha sonra görevle İstanbul'a gidince bu sefer İstanbul'da zaten bizim hem komşumuz hem de akraba derecesinde yakınımız olan İbrahim Tanrıkulu hocamızın yanına gittik. Dedik ki: Biz kaldığımız yerden devam etmek istiyoruz. Hocamız da zaten kıraat okutuyordu. İbrahim Tanrıkulu hocamız, Mehmet Rüştü Âşıkutlu hocamızın hem burada köyde hafızlık, hem kıraat öğrencisi hem de İstanbul'daki Haseki kursunun ilk dönem öğrencilerinden. Orada hafızlık yaptığı dönemde hocamızın da öğrencilerindendi, o kursu bitirdi. Üç yıl içerisinde aşere-takrîb-tayyibe belgesini de almıştı. Yetkin birisiydi bu alanda. Hatta belki ülke çapında en yetkin hocalarımızdan birisiydi. Allah rahmet eylesin. Yüzlerce hafız yetiştirmiştir, onlarca kıraat talebesi olmuştur, icâzetler vermiştir. Onun rahle-i tedrisinde biz devam ettik. Tabii bu arada hem doktora çalışmamız, hem üniversitede asistanlık görevlerimiz, hem de kıraatla ilgili çalışmalarımız da var. Tabii ki hocamız bütün bunları bildiği için işi sürece, zamana yaydık. Ne zaman fırsat bulduysak biz kıraat ilmiyle ilgili çalışmamızı yaptık. Ama tabii ki diğer akademik çalışmalarımız merkezde, herhangi bir aksama olmaksızın onları merkeze koyduk, onları sürdürdük. Fırsat bulduğumuzda da kıraat ilmiyle ilgili çalışmalarımızı yürüttük. Ben kıraat ilmini aynı zamanda yazarak ve yazdığımızı da ezber okuyarak İbrahim Tanrıkulu hocamızdan ikmal ettim. O yazma işi tabii ki uzun sürdü. O ayrı bir zaman ayrı bir dikkat gerektiriyor. O bakımdan 1985'te İbrahim Tanrıkulu hocamızla başladığımız o kıraat eğitimini ta 2008 yılında nihayete erdirebildik. Fırsat buldukça hocamızın rahle-i tedrisinden hem yazdık hem okuduk. Dolayısıyla böyle biraz uzun bir süreç oldu. Ama 2008 yılında da aşere-takrîb ve tayyibe olarak kıraat ilmini ikmal ettik.

İkmalden maksadımız rahmetli Âşıkutlu Hocamızın tabirini burada kullanıyorum, kendi kabiliyetimiz ölçüsünde ikmal ettik. Hocamızın kendi eliyle yazdığı çok kısa bir biyografisi var. Orada yani bu İslâmî ilimlerle ilgili sürecinden bahsederken bunları ikmal ettik, diyor o yazısında, biyografisinde. Orada şöyle parantez içinde de bir ifade düşüyor: İkmalden maksadımız kabiliyetimiz ölçüsünde. Biz de kabiliyetimiz ölçüsünde kıraat ilmini ikmal ederek hocamızdan icâzet aldık. Dolayısıyla o süreci de böylece bitirmiş olduk. O bakımdan tabii bizim İslâmî ilimlere yönelişimiz ilk hocalarımız, ilk ders aldığımız hocamız yani işin bereketli noktası dediğimiz Mehmet Rüştü Âşıkutlu hocamız olmakla birlikte daha sonraki süreçlerde hem imam-hatip okulunda, ilâhiyat fakültesinde çok değerli hocalarımızdan ilim irfan öğrendik. Ama bunlar içerisinde yani bir akademisyen olmamasına rağmen, akademisyen titizliği, hassasiyeti ve dürüstlüğü içerisinde hayatını ilme ve özellikle Kur'an-ı Kerim'e ve Kur'an ilimlerine, kıraate adayan İbrahim Tanrıkulu hocamızın da bizim eğitim öğretim hayatımızda çok müstesna bir yeri vardır. Bu vesileyle hocamızı tekrar rahmetle, minnetle, şükranla anıyorum. Cenab-ı Hak mekânını cennet eylesin! Makamını âli eylesin!

Amin! Hocam çok uzadı, sizi de yorduk. Biz normalde bu projemiz çerçevesinde 2000'li yıllara kadar olan süreçle ilgileniyoruz. Ama sizi bulmuşken iki süreci de sizden dinlemek istiyoruz. 1970'li yıllarda başlayan Trabzon'a ilâhiyat fakültesi hayali, Trabzon şehrinin ilâhiyata kavuşma süreci diyelim, sizin kurucu dekanlığınızla vücut buluyor. Burada şehrimize ilâhiyat fakültesinin kuruluşu hakkında sizi dinlemek istiyoruz. O süreci anlatır mısınız hocam? Kısaca özetler misiniz değerlendirir misiniz, şu an fakültenin geldiği noktayı?

Evet, şimdi tabii Trabzon malumunuz tarihî süreç itibarıyla köklü kadim bir tarihe sahip, köklü bir ilim geçmişi olan, özellikle dinî ilimlerde köklü bir geleneği olan bir ilimiz. Bu nedendir ki zaten hem Osmanlı döneminde hem Osmanlı'dan sonra Cumhuriyet döneminde ülkemizdeki dinî ilimlerin okunmasında, okutulmasında, gelişmesinde ve geliştirilmesinde son derece önemli bir rol oynamıştır. Bu tarihî bir hakikattir. Günümüzde tabii ki bu gelişmeler ülke sathında çok yaygınlaştığı için bunun, özellikle yeni nesil pek farkında olmayabilir. Ama özellikle yani Cumhuriyet döneminde dinî ilimlerin okunması, okutulması ya da din eğitimi ve hizmetlerinin yürütülmesinde bu yörede, bu bölgede yetişen insanlar ve onları yetiştiren hocalarımızın çok büyük katkıları olmuştur. Onları bu vesileyle rahmetle, minnet ve şükranla almamız gerekiyor. Dolayısıyla din eğitimi denilince, bu bölgenin akla gelmemesi mümkün değil. O bakımdan yani Türkiye'de Cumhuriyet döneminde, imam-hatip okullarının açılma sürecinde, ilk imam-hatip okullarından birisinin açıldığı yer de Trabzon İmam-Hatip Lisesi'dir. 1950'li yılların başına dayanıyor, ilklerden birisidir.

Tabii böyle olunca, daha sonra 1959 yılında yüksek İslam enstitüleri açılınca, ilk İstanbul'da olmak üzere açılınca daha sonraki süreçlerde Anadolu'nun değişik bölgelerinde açılma gündeme gelince, doğal olarak da yani açılması gereken, açılmayı hak eden önemli şehirlerden birisi de Trabzon olarak kabul edilmiştir, haklı olarak. Dolayısıyla bu uğraşı aslında 1960'lı, 70'li yıllardan beri hep gündemde olan bir husus. Tabii ki 1970'li yıllarda o zaman Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı dört yıllık bir yüksekokul mahiyetinde açılıyordu yüksek İslam Enstitüleri. Onun uğraşısı verildi ki bu uğraşı verenler içerisinde de Allah selamet versin Şükrü Öztürk hocamız, uzun yıllar Diyanet'te de çalıştı, Trabzon İmam-Hatip'in kuruluşunda ve gelişmesinde de hem fizikî altyapısının oluşmasında da çok büyük katkısı olmuş, bir süre de orada hocalık yapmış bir hocamız. Onun hatıratında da muhtemelen bu konulara temas vardır, oraya bakılabilir. Tabii ki bu 1970'li yıllarda o dönemin yüksek İslam enstitüsü kurulmasına uygun olarak burada da bunun teşebbüslerinde bulunulmuş. Ama daha sonra değişik nedenlerle, aradaki inkıtar sebebiyle bu gerçekleştirilmemiş.

En son 1990'lı yılların başında Türkiye'de bazı ilâhiyat fakültelerinin açılması gündeme gelmiş. Bu bağlamda da bazı bölgelerde, bazı illerimizde yeni ilâhiyat fakülteleri açıldı biliyorsunuz. O dönemde üniversitelerimizin sayısı bugüne göre çok azdı. Her bölgede belli üniversitelerimiz vardı. Örneğin Karadeniz Bölgesi'nde belki Ondokuz Mayıs Üniversitesi vardı. Ama ondan öncesinde Karadeniz Teknik Üniversitesi vardı, Trabzon merkezli Karadeniz Teknik Üniversitesi. Bu bölgede bir ilâhiyat fakültesi açılması gündeme geldiğinde de nereye bağlı olabilir bu? Karadeniz Teknik Üniversitesi'ne ancak bağlı olabilir. Peki, nerede olsun diye düşünülürdü. O dönemin siyasi konjonktürü açısından bakıldığında Rize'de kurulması uygun görülmüş ve Rize'de kurulmuş. Adı Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize İlâhiyat Fakültesi. O zaman Rize'de yine Karadeniz Teknik Üniversitesi'ne bağlı başka bir iki fakülte daha vardı, dolayısıyla bir üçüncüsü eklendi oraya veya yeni bir fakülte olarak ilâhiyat fakültesi de 1993 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi'ne bağlı olarak Rize İlâhiyat Fakültesi kuruldu. Tabii Kemal Sandıkçı merhum hocamızın büyük emekleriyle kuruldu, gelişti ve

oturdu. Daha sonra Rize’de o dönem itibariyle adı Rize Üniversitesi olan bugünkü Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi 2006’da kurulunca bu sefer daha önce Karadeniz Teknik Üniversitesi’ne bağlı olan Rize İlahiyat Fakültesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi olarak oraya bağlandı. Böylece Karadeniz Teknik Üniversitesi’ne bağlı bir ilâhiyat fakültesi kalmamış oldu. Her ne kadar daha önce 90’lı yılların başında yine bir yüksekokul kurulmuş ise de iki yıllık, biliyorsunuz ilâhiyat meslek okulları vardı, Karadeniz Üniversitesi’ne bağlı olarak. Fakülte Rize’de, yüksekokul da Akçaabat’ta kuruldu. Bugünkü Trabzon Üniversitemizin rektörlüğünün bulunduğu yerde kurulmuştu. Fakat daha sonra 1998 yılında malum kapatıldı. Şimdi 2010 yılına doğru tekrar bu konular tabii hep gündemde. Yani Trabzon’da da bir ilâhiyat fakültesi kurulması gerektiği çalışmaları hep yürütüldü. Yani kamuoyunda STK’lar üzerinden böyle bir çalışma yürütüldü. Nihayet 2010 yılında o dönem Karadeniz Teknik Üniversitesi rektörü olan İbrahim Özen hocamız burada bir ilâhiyat fakültesi kurulması kararını aldılar, senato olarak alındı ve YÖK’e bildirildi. YÖK de bunu uygun gördü. Dolayısıyla 2010 yılının sanıyorum temmuz ayında, Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi olarak bizim bu fakültemiz kuruldu.

Dekan arayışına girildi. O zaman biz İstanbul’da ilâhiyat fakültesinde işimize gücümüze bakıyoruz. Herhangi bir yani buraya gelmekle ilgili bir düşüncemiz yok. Daha önceden de idari bir tecrübem olmadığı için böyle bir idari göreve karşı ne bir arzum, ne de bir tecrübem var. Dolayısıyla aradılar beni Trabzon’dan önemli bir STK’nın başkanı, ya dedi: böyle böyle Trabzon’da bir ilâhiyat fakültesi kuruldu nihayet, buraya bir dekan arayışı var. Siz Trabzonlu olarak, Trabzon’da eğitim-öğretim görmüş birisi olarak yani bu fakültenin kuruluş süreçlerinde görev almanızı isteriz, dedi. Tabii benim için bir sürpriz oldu. Böyle bir şey aklımda yok, aklımdan geçen bir şey değil. Dedim, benim şu anda İstanbul’da işim var gücüm var, derslerim var, öyle bir tecrübem yok. Nasıl olur, Nasıl gidilir filan dedim. Şu anda yani ismi geçenlerden birisi olarak biz dedi size bu teklifi götürüyoruz. Dedim ki bir bakalım, görüşelim hocalarımızla, bir istişare yapalım, ne tavsiye ederler, ne yapabiliriz diye. Bize bir on beş gün süre verdiler. Tamam dedik, biz görüşelim bakalım. Hocalarımızla istişare ettik, istişare etmemiz gereken hocalarımızla konuştuk. Nasıl olur, nasıl gider filan diye. Düşündük, taşındık on beş gün geçti. Arayan olmadı, arayan olmayınca da herhâlde dedim başkasını bulmuşlardır. Bize hiç düşmüyor, biraz da böyle sevindim yani tabiri caizse. Derken aradan birkaç gün geçti aradılar, hocam cevap bekliyoruz, dediler. Dedim ki ben sevinmiştim hani aramadınız, herhâlde başkası bulundu filan diye. Neyse derken o arada İbrahim Bey, o zamanki KTÜ rektörü, bir haber gönderdi, Trabzon’a gelsin görüşelim, dedi. Trabzon’a geldik, görüştük. Bu sefer aynı teklifi o yaptı. Onun teklifi üzerine biz de düşündük, taşındık dedik ki, burası bizim memleketimiz doğduğumuz, büyüdüğümüz, ilk, ortaöğretim süreçlerini yaşadığımız bir yer. Bu süreçte bize burada böyle bir görev düşmüşse biz de elimizden geldiği kadar bu sürece destek verelim.

Bismillah dedik yola çıktık ve 2010 yılının Ağustos ayı sonları gibi veya Eylül ayı gibi buraya geldik. Fakülte kurulmuş, tabii herhangi bir binası vesairesi yok. Hocası yok, İstanbul’dan aldım çantamı geldim. O zamanki KTÜ rektörlüğündeki rektörümüz ve rektör yardımcılarıyla tanıştık. Onlarla yakın bir ilgiyle karşılaştık tabii ki sağ olsunlar. Ondan sonra bize bir oda tahsis ettiler şu anda idari birimlerin bulunduğu bir bina içerisinde, mütevazı bir odada, bir masa, birkaç tane sandalye koltuk. Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanlığı diye tabelayı da koyduk. Orada çalışmalarımıza başladık. Bölümlerin oluşması daha sonra tabii... hazırlık sınıfı olan bir İlahiyat Fakültesi kuralım dedik. Derken kuruluş çalışmalarına başladık. İlk hocalarımızı aldık ve 2011-2012 eğitim öğretim yılında 124 öğrenciyle hazırlık sınıfından başlamak üzere eğitim öğretim sü-

reçlerine başladık. Bizim tabii binamız olmadığı için o dönemde de ilk bir buçuk yıl hukuk fakültesi, o zaman yine Karadeniz Teknik Üniversitesi'ne bağlı, eğitim öğretime başlayan ve binası da yeni bitmiş olan hukuk fakültesinin en üst katında hem idarî ofislerimizi oraya taşıdık, sınıflarımız da oradaydı. Orada ilk öğrencilerimizle eğitim öğretim süreçlerine başladık. Daha sonra 2011-2012 eğitim öğretim yılında oradaydık. 2012-2013'ün de güz döneminde hukuk fakültesi binasında iddik. 2012-2013'ün bahar döneminde şu anda bulunduğumuz bu binaya taşındık. Bu bina da daha önce Fiskobirlik'indi. Fiskobirlik burayı satışa çıkardı. O zamanki Başbakanımız şimdiki Sayın Cumhurbaşkanımızın yakın ilgi ve alakalarıyla, delaletleriyle burayı ilâhiyat fakültesi olmak üzere, parası ödenerek üniversiteye alındı ve biz buraya yerleştik. Tabii buranın bir tadilatı yapılması gerekiyordu. Sağ olsun bir hayırsever sponsor yardımıyla da buranın baştan sona tadilatı yapıldı. İşte o günden itibaren de burada ilâhiyat fakültemiz eğitim öğretime devam ediyor. Bu yıl da üç yüze yakın öğrencimizle sekizinci mezuniyetimizi yapmış bulunuyoruz.

Hocam ikinci bir kurumsal yapı olarak, yeni kurulan üniversitede sizin rektörlüğünüzde tesis edilen Kur'ân-ı Kerîm Araştırmaları ve Kıraat İlmi Enstitüsü, bu enstitünün hedeflerinden bahsetmenizi istiyoruz. Çünkü bölgede 1950'lerde hatta 1940'larda başlamış bir kıraat canlılığı var. Bunu kurumsal hâle getirmekle ne bekliyoruz hocam?

Önce şunu söylemek lazım son yıllarda Türkiye'de yüksek öğretim yani YÖK şöyle yeni bir açılım yaptı. O da şu: Üniversiteler buldukları yere, bölgeye göre bölgesel kalkınma odaklı bir gelişim seyri izlesinler, hem de olabildiğince tematik olsunlar. Yani her üniversite aynı şeyi yapmasın, herkes bulunduğu bölgenin ihtiyaçlarına göre tabii ki sadece bölgenin ihtiyaçları değil ülkenin ihtiyaçları, dünyanın gidişatını da dikkate alarak, bölgesel kalkınma odaklı tematik üniversite konsepti ön plana çıktı. Bunun üzerinde düşünürken, biz ne yapabiliriz diye düşünürken, tabii ki şu anda Trabzon Üniversitesi olarak birçok alanı yapabileceğimiz, yani bölgesel kalkınma odaklı veya tematik çalışma olmakla birlikte benim tabii akademik alanımla daha yakından ilgili olması hasebiyle bir defa burada öncelikle bizim bu bölgenin, yörenin yani geleneksel köklü dinî ilimler mükte-sebatını dikkate alarak İslâmî İlimler Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin kurulmasını sağladık. Yani bu fakültemizin kuruluşuyla da yakın bir tarihe tesadüf eder. 2014 zannediyorum. Bununla maksadımız şu: Biz burada, fakülte bünyesinde İlâhiyat Fakültesi bünyesinde tabii ki akademik anlayış içerisinde çalışmalarımızı sürdürüyoruz, sürdürüceğiz. Ama bizim bu bölgenin bir de böyle bir köklü mazisi vardır. Yani temel İslâmî ilimlerin okutulduğu ve ülkeyi büyük ölçüde dinî ilimler, din eğitimi ve hizmetler alanında da ileriye götüren bir mazisi var. Bunu görmezden gelemeyiz dedik. Biz bu akademik tedrisat yanında, eğitim-öğretim yanında bizim klasik ilimlerin de okutulduğu, canlandırıldığı, bu bölgede yaygınlaştırıldığı ve geliştirildiği bir süreci başlatalım düşüncesiyle İslâmî İlimler Uygulama ve Araştırma Merkezi'ni kurduk. O merkez aktif olarak çalışıyor ve şu anda o merkezle birlikte Ensar Vakfı'nın ve bizim akademik destek vermek suretiyle burada şu anda üçüncü dönem ihtisas kursunun mezunlarının törenini yaptık geçtiğimiz günlerde. Dolayısıyla bu yönüyle genel olarak İslâmî ilimler alanında böyle bir merkezimiz üzerinde bu çalışmayı sürdürüyoruz.

Biraz daha tematik, biraz daha özel spesifik alanda ne yapabiliriz diye düşündük. Kıraat ilminin özellikle Cumhuriyet dönemindeki gelişme seyrine baktığımızda o ilmin de bu bölge merkezli olduğunu görüyoruz. Bu da bir tarihî hakikat. Dolayısıyla biz mademki buradan neşet etmiş ve bu-

gün ülke çapında, ülke dışında meyvelerini vermeye başlamış bir alanın tekrar burada neşvü neva bulması, ihya edilmesi düşüncesiyle daha üst ve, akademik düzeyde bir eğitim süreci başlatılmasıyla ilgili bir çalışma içine girdik. Bu ne olabilir diye düşündük. Bunu tabii biz bir araştırma-uygulama merkezi olarak düşünmedik. Biz bunu bir akademik enstitü olarak düşündük ve bu amaçla da Kur'an-ı Kerim Araştırmaları ve Kıraat İlmi Enstitüsü kurduk.

Tabii ki her enstitü bir araştırma içeriği taşır. Ama bunun esas amacı, bu enstitüde gerekli akademik altyapıyı oluşturduktan sonra özel olarak kıraat ilmi konusunda akademik düzeyde, yüksek lisans ve doktora çalışmaları yapacak öğrenciler yetiştirmek üzere bunu tasarladık.

Uğurlu'da başlayan tahsilinizden, rektör olarak bir Kıraat Enstitüsü'nün kuruluşuna kadar uzun süreci bir solukta dinledik. Sizi çok yorduk. Proje kapsamında bize son olarak ne söylemek istersiniz? Hocam son tavsiyelerinizi, projeye ilgili son değerlendirmelerinizi almak isteriz.

Projenin bir defa son derece önemli olduğunu burada belirtmek isterim. Şunun için, bu bölge Trabzon ve özellikle Trabzon'dan şöyle doğuya doğru gidip Of-Çaykara boğazına ilerlendiği zaman dinî ilimlerde çok ciddi geçmişten gelen bir birikimi, köklü bir mazisi var. Bu birikimin tespit edilmesi, ortaya konması, geleceğe ışık tutması açısından son derece önemli. Eğer bizler bunu bugün yapmazsak bundan sonra gelenlerin bunu yapma imkânları çok daha sınırlı, kısıtlı olacaktır. Benim bu konularla ilgili olarak genel kanaatim şudur:

Bu bölgeyle ilgili bir bütün olarak bunu söylüyorum. Belki ülkemizin pek çok yerinde aynı şey söz konusu olabilir. Oralarda da aynı şeyin yapılması lazım. Bizim geçmişten yani dinî ilimler alanında gerek Osmanlı gerek Cumhuriyet döneminde çok büyük hizmetler görmüş, din eğitimi-öğretimi ve hizmetleri alanında kalıcı hizmetler yapmış ve bizlerin bugünlere gelmesine vesile olmuş çok değerlerimiz var. Ama bu değerlerimizin çok az bir kısmını biz bugün bilebiliyoruz ve bunların büyük bir kısmı hakkında da detaylı bilgiye sahip değiliz. O bakımdan bu proje kapsamında, geçmişten bizleri bugünlere taşıyan bu ilmî mirasın sahiplerini gündeme getirip yani bunlar hakkında bilgi toplayıp, o bilgileri işleyip, nereden nereye geldiğimizi, nasıl geldiğimizi ortaya koymayı son derece anlamlı ve önemli buluyorum. Bu çerçevede de bizim bu bölgede özellikle tarihî yani eski köylerimizin bilhassa tarihî camilerin civarındaki mezarlıkların ayrı bir arkeolojisinin yapılması gerekiyor. Bunun için arşivlere girilmesi gerekiyor. Yani yerel arşivler, mesela müftülüklerin arşivleri, Onun uzantısı olarak Diyanet arşivi, onun uzantısı olarak devlet arşivlerine girilmesi gerekiyor.

Bunun dışında da biliyorsunuz bu bölgede şöyle bir mezarlık geleneği de oluştu: Her evin önünde kendi şahsî aile mezarlığı var. Bu aile mezarlıklarının da ayrıca incelenmesi gerekiyor. Yani ben din eğitim öğretimi alanlarında çalışan arkadaşlarımıza bunu tavsiye ediyorum. Diyorum ki bir yeri tespit edin, bir köy, bir yöre, bir bölge; orada bir mezarlık arkeolojisi çalışması yapın. O mezarlıkta kimler var? Tabii ki oraya bir sınır koyacaksınız. Din eğitimi-öğretimi açısından bakacaksınız olaya. Ama böyle bir çalışma bir proje kapsamında düzenli bir şekilde yapılabilirse bu bölgede adı sanı unutulmuş ama çok önemli hizmetler ifa etmiş birçok İslâm âliminin olduğunu göreceğiz, diye düşünüyorum. O bağlamda bu ve benzeri projeler son derece önemlidir. Bunları bugün yapmak elzemdir. Ne kadar gecikirse hem bunları yapacak insanları bulmak zor hem de bilgi kaynakları bakımından da oldukça kit bir döneme doğru gidiyoruz. O bakımdan bu projeni-

zin hayırlı olmasını, hayırlısıyla da tamamına ermesini Cenab-ı Hak'tan niyaz ediyorum. Sizlere başarılar diliyorum. Proje ekibine, projeye katkı veren, destek veren paydaşlara, başta Trabzon Büyükşehir Belediyesi olmak üzere bütün çalışanlara, emek verenlere, katkı sunanlara özellikle teşekkür ediyorum.

Hocam biz de hem vakit ayırdığınız hem de destekleriniz için çok teşekkür ediyoruz.

Ben teşekkür ederim kolay gelsin!